

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
ННІ «Юридичний інститут КНЕУ ім. В. Гетьмана»**

Кафедра політичних технологій

Освітньо-професійна програма «Публічна політика та лідерство»
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 052 «Політологія»

Форма здобуття освіти: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему «Сталий розвиток як пріоритет публічної політики»

здобувача Мишака Володимира Сергійовича _____

Науковий керівник: д.політ.н., проф., Гапоненко В.А.

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з
атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.політ.н., проф., Гапоненко В.А.

(підпис)

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Історія виникнення концепції сталого розвитку.

1.2. Сутність концепції сталого розвитку

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ПУБЛІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ.

2.1. Структура цілей сталого розвитку та напрями політики їх реалізації.

2.2. Європейські політики сталого розвитку.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ.

3.1. Нормативно-правове регулювання сталого розвитку в Україні.

3.2. Державна підтримка ключових секторів суспільства умовах повномасштабного вторгнення: виклики та перспективи

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. Цілі сталого розвитку є сучасним пріоритетом публічної політики. Їх визначальна роль пов'язана з необхідністю забезпечити повноцінне життя наступних поколінь, вирішення або мінімізація ризиків глобальних екологічних проблем, досягнення балансу між потребами людства та його можливостями, використання досягнень технічного прогресу задля забезпечення мирного і гармонійного співіснування у світі.

Імплементація цілей сталого розвитку у суспільно-політичну практику є основою європейських моделей розвитку, а тому й умовою євроінтеграції для України. Тобто, розробка стратегій сталого розвитку на вітчизняному ґрунті є важливою як для зовнішньої, так і для внутрішньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі цілі сталого розвитку є предметом дослідження багатьох гуманітарних та природничих дисциплін, що зумовлено міждисциплінарним характером проблематики. Та вивчення політичних аспектів впровадження принципів сталого розвитку не втрачає своєї актуальності у зв'язку з суспільною значущістю ухвалення політичних рішень, забезпечення системності та стабільності «зеленого» курсу. До найбільш відомих зарубіжних авторів концепції “сталого розвитку” належать Г. Дейлі [1], Д. Медоуза [2], Е. Пестеля, Дж. Форрестера [3] та ін. Серед вітчизняних авторів аналіз політичних стратегій сталого розвитку започатковано В. Бехом [4], В. Б. Данилишин [5], Загорським [6], О. Кіндратець [7], О. Кононенко [8], Л. Мельник [9], В. Прадун [10], В. Трегобчук [11].

Водночас, воєнні дії на території України зумовлюють нові виклики у процесі реалізації ЦСР, що вимагає розробки нових стратегій та підходів до вироблення публічної політики.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є визначення особливостей публічної політики у сфері імплементації цілей сталого розвитку.

Завдання, які необхідно вирішити для її досягнення:

- визначення теоретичних засад аналізу публічної політики у сфері ЦСР, зокрема з'ясування процесу становлення концепції сталого розвитку, конкретизація цього поняття, виокремлення кращих світових і європейських практик сталого розвитку;
- основних особливостей українських стратегій сталого розвитку;
- аналіз основних викликів сталого розвитку в умовах повномасштабного вторгнення та формулювання рекомендацій щодо оптимізації публічної політики у цій галузі.

Об'єкт дослідження – публічна політика.

Предмет дослідження – цілі сталого розвитку як пріоритет публічної політики.

Методи дослідження. Для написання кваліфікаційної роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, становлення та розвиток концепції сталого розвитку досліджено завдяки історичному методу. Метод узагальнення сприяє конкретизації та уточненню дефініції сталого розвитку. Порівняння забезпечує виявлення найкращих світових та європейських практик сталого розвитку, а також з'ясування специфіки вітчизняних стратегій. Широко використовувався метод аналізу документів для вивчення нормативно правової бази, міжнародних договорів тощо. Визначенню проблем сприяло використання статистичних даних.

Теоретична та практична значущість отриманих результатів.

Кваліфікаційна магістерська робота має прикладне та теоретичне значення. Висновки та рекомендації щодо оптимізації публічної політики у реалізації цілей сталого розвитку можуть бути використані у розробці державних програм та громадських проєктів. Результати проведеного аналізу, здійснені узагальнення поглиблюють вивчення проблематики і можуть бути використані у подальших дослідженнях та викладанні суспільно-політичних дисциплін.

Інформаційну базу дослідження складають міжнародні договори [12], нормативно-правові документи [13], навчальні посібники [14-16] публікації,

аналітичні та статистичні дані міжнародних організацій [17], зокрема ООН [18-19], Світового Банку [19], звіти дослідницьких установ [20-26].

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 127 найменувань та 2 додатк. Основний зміст викладено на ____ сторінках.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження цілей сталого розвитку.

1.1. Історія виникнення концепції сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку має доволі тривалу історію свого ідейного становлення. У широкому сенсі взаємодія людини з природнім середовищем є предметом філософських роздумів багатьох цивілізацій. Так, вже у Стародавньому Китаї можемо знайти витoki екологічного мислення у даосизмі. Даосизм пропонує шлях до гармонії з природою та досягнення цілісного існування через самопізнання та усвідомлене життя [27]. Так само в епоху античності доводилось завдання і потребу бережливого ставлення до природи, у Середньовіччі увага акцентувалась на духовності людини як головних чинниках її взаємин із природою. В період Відродження основною була ідея активного освоєння природи для створення життя гідного людини, пантеїзму та натурфілософії. Просвітництво з вірою у раціональність посилила ідею прогресу і панування людини над природнім середовищем [28].

З розвитком промислового виробництва формуються вже сучасні погляди на взаємозалежність суспільства і природи. У ХІХ столітті мислителі почали активно піднімати це питання. Так, класичні економісти, бачили обмеження демографічного і екологічного характеру (закон заробітної плати Мальтуса і закон збільшення диференційної ренти Рікардо). А Джон Стюарт Міл запропонував концепцією стабільної економіки ще в 1857 р. Він назвав її «стаціонарним станом», що означає нульове зростання населення і запасів фізичного капіталу в умовах постійного технічного й матеріального прогресу. Тобто, якісне поліпшення життя повинне відбуватись без кількісного збільшення населення [29].

Такі уявлення мислителів часто суперечили загальній тенденції утилітарного ставлення до природи, її підпорядкуванню інтересам і потребам людства. Проте, із посиленням інтенсивності виробництва та невпинного

зростання споживання ставало дедалі зрозумілішим ставала необхідність досягнення гармонії із природою.

До ідейних витоків сучасної концепції сталого розвитку відносимо і позитивізм. Один з його представників, Г. Спенсер, розглядав суспільство як «соціальний організм», що еволюціонує за тими ж законами, що й природа. Він застосовував до суспільства поняття еволюції та природного добору ("виживання найсильніших"). Соціальна структура розвивається через диференціацію, спеціалізацію та інтеграцію, подібно до біологічного організму [30].

Ці ідеї у подальшому були розвинені у соціальний дарвінізм – розуміння суспільних криз та екологічних катастроф як механізмів регулювання чисельності населення. Варто зауважити, що ідеї сталого розвитку спрямовані на пошук можливостей виживання людства навіть з урахуванням зростання чисельності населення планети.

Важливим філософським підґрунтям переходу до іншої моделі розвитку людства стало вчення В.І. Вернадського про ноосферу (початок XX століття) [31]. Видатний мислитель писав про нову стадію розвитку біосфери, коли людський розум і наукова діяльність стають вирішальними факторами еволюції планети. У багатьох працях Вернадський переконував, що людство не існує поза біосферою, воно - частина природного цілого, але з унікальною здатністю усвідомлювати свою роль. Тому його справедливо вважають предтечою екологічного мислення.

До трансформації уявлень про роль суспільства у природному середовищі можна віднести і технократичний напрям. Він базується на осмисленні ідей постіндустріальної епохи. Його представники, Д. Белл, Е. Тоффлер, М. Кастельс розглядали науково-технічний прогрес як інструмент вирішення екологічних проблеми шляхом технічних рішень в умовах інформаційного суспільства, глобалізації світової політичної системи. Вони підкреслювали, що в майбутньому пріоритетного значення набудуть теоретичні знання [32], коли владу матимуть ті суб'єкти, які володіють

інформацією. Вони прогнозували процес розподілу рішень на різних рівнях від місцевого до транснаціонального, участь у політиці за допомогою комп'ютерних технологій, децентралізацію влади [33]. Було введено термін «мережевої держави», що характеризується персоналізованим лідерством, перетворення інститутів держави на агентства з укладання договорів [34].

Однією із знакових подій у формуванні «зеленого» мислення стало проведення у 1913 р. Міжнародної конференції з охорони довкілля в Берні. Її значення полягало у пошуку шляхів захисту природи. Зокрема, було обговорено конкретні завдання зі збору, класифікації та публікації даних про стан природи, охоронні дії на міжнародному рівні. Уперше прозвучала ідея співпраці держав у сфері охорони природи, створення спеціальних постійних інституцій та обміну інформацією. Результатом конференції стало створення Консультативної комісії з міжнародного захисту природи, яка припинила свою діяльність через початок Першої світової війни.

Отже, уже на початку XX століття проблематика зеленого розвитку виходить на міжнародний рівень. Однак особливої уваги тематика сталого розвитку набуває у другій половині XX ст. У цей період термін «Sustainability» використовувався на позначення потреби розвитку популяції без руйнування і пригнічення цілісності екосистеми загалом або уникнення появи в екосистемі виду-монополіста, що неминуче веде до деградації екологічної ніші.

Як методологічну основу сталого розвитку можемо використовувати і системний аналіз та синергетику. Ці наукові напрями збагатили уявлення про цілісність суспільного і природного середовища, взаємозалежність та функціональний розподіл всіх елементів цього організму. Системний аналіз особливу увагу приділяє різноманітності змін політичної системи, зокрема самоорганізаційних. Згідно з висновками представників системного аналізу суспільні явища і процеси мають розглядатись з урахуванням об'єктивних суспільних чинників і загальних тенденцій трансформації світу.

До основних ознак будь-якої системи відносять цілісність її елементів, структурованість, виконання специфічних функцій кожною складовою,

взаємовплив із зовнішнім середовищем, наявність ієрархічної підпорядкованості, переслідування певних цілей, самоорганізацію [35]. Ці ознаки у подальшому лягли в основу принципів сталого розвитку. Цілісність розуміється як необхідність комплексного, узагальнюючого дослідження системи суспільство-природа. Функції кожної з них спрямовані на забезпечення стабільності системи в цілому. Ієрархічність дає змогу виокремити структуру світової системи та її зовнішнього середовища, здатність системи реагувати на суспільні зміни

Самоорганізація, згідно із висновками синергетики, означає динамічний характер системи, спрямованість на постійну адаптацію до обставин, удосконалення, забезпечення виживання і стабільності системи, збереження цілісності і балансу, сприяння ефективному функціонуванню.

У 1968 році за ініціативи підприємця Ауреліо Печеї було створено Римський клуб. Члени Римського клубу, виходячи з припущення, що поточні тенденції розвитку людства і масштаби споживання збережуться і в майбутньому, змоделювали наслідки для розвитку людства. Вони довели шляхом системного підходу і математичного комп'ютерного моделювання, що вже наприкінці двадцять першого століття світ впритул наблизиться до меж зростання. Ймовірно відбудеться неочікуваний, неконтрольований спад кількості населення, а також різке скорочення виробництва, тобто настане ситуація, катастрофічна для всього людства. Однак, якщо нині змінити тенденції зростання, то можна досягти стану «глобальної динамічної рівноваги», достатнього для задоволення потреб всього населення Землі [36].

На початку 70-х років XX ст. еволюція екологічного світогляду продовжилась у відповідь на такі події як крах колоніалізму, трансформаційні процеси, економічні кризи тощо. Вони вплинули на трансформацію європоцентричного погляду на модернізацію політичних систем, які розглядали західні країни як зразок суспільно-політичного розвитку, як ядро, на відміну від країн, що розвиваються – периферії [37].

Важливим чинником становлення концепції сталого розвитку стала глобалізація екологічних проблем. У цьому контексті важливо звернути увагу на ідеї взаємозалежності світу, висунуті І. Валлерстайном, Д. Гелдом, С. Гантінгтоном.

З ім'ям Валерстайна пов'язують виникнення світ-системної теорії та розвитком холізму («філософії цілісності»). Її основу складають уявлення про світ як визначене системне і структурне ціле з пріоритетом «зовнішніх», екзогенних факторів соціальних змін, що мають радше не внутрішню, а зовнішню, світ-системну природу [38].

Теорія взаємозалежності Д. Гелда розглядає глобалізацію як процес посилення взаємозв'язків усередині держав та між ними, що призводить до необхідності побудови нового глобального конституційного ладу. Оскільки сучасні проблеми виходять за межі національних кордонів, це вимагає зміцнення демократичних принципів на міжнародному рівні [39].

Важливе значення для розвитку ідей про загальноцивілізаційну ідентичність, можливості побудови світового порядку має теорія зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона. У цій теорії він стверджує, що глобалізація посилює взаємодію між цивілізаціями та загострює усвідомлення відмінностей між ними, а не уніфікацію [40].

Значну роль у вивченні проблеми впливу енергії на стан природного середовища відіграли праці американських екологів Генріха і Юджіна Одумів, які в середині 70-х років сформулювали концепцію сталої економіки. Основа їх підходу до економіки – її розуміння як частини екосистеми, а не як окрему самостійну систему. Одуми підкреслювали, що будь-яке виробництво і споживання базується на потоках енергії (сонячної, біологічної, техногенної). Якщо ці потоки вичерпуються швидше, ніж поновлюються — система деградує [41].

Розповсюдження ідей екологічного мислення відбувалось завдяки їх широкому обговоренню на різноманітних міжнародних заходах. Так, у 1972 року в Стокгольмі відбулася перша конференція з навколишнього середовища

під егідою ООН, яка вперше задекларувала право людини на чисте і безпечне довкілля, а також визнала зв'язок економічного соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища. На ній Моріс Стронг оприлюднив концепцію екорозвитку. Цим поняттям описувався принцип, за якого зростання добробуту людей не повинно супроводжуватись погіршенням середовища їх існування і деградацією природних систем [42].

У 1980 р. вийшла «Всесвітня стратегія охорони природи», підготовлена Міжнародною спілкою охорони природи. У цьому документі проголошувались положення щодо взаємозв'язку збереження природи з питаннями розвитку суспільства, і навпаки. Вона доводила, що збереження природи нерозривно пов'язане з питаннями розвитку суспільства. Останнє неможливе без збереження природи, зміни ставлення людини до довкілля шляхом формування нової екологічної етики і екологічної свідомості, досягнення гармонії з природою задля виживання людства [44].

Завдяки цим заходам відбулась інституціоналізація проблем екологічного мислення та виникнення нового терміну на позначення комплексу цілей, яких має бути досягнуто. Комісія ООН під керівництвом Г.Х. Брунтланд запропонувала термін «Sustainable development» як спосіб досягнення компромісу між науковим розумінням сучасної реальності і прагненням політичних лідерів реалізувати оптимістичні і вигідні для бізнесу перспективи [44].

У цей же період формується уявлення про сталий розвиток як елемент прав людини або ж як право на розвиток [45]. Стверджується ідея про обов'язок держави дбати про здорове довкілля, чисті умови життя для своїх громадян. Розвиваються різного роду рухи і громадські ініціативи з захисту або боротьби за відновлення права на сталий розвиток.

Слід зазначити, що на початку 90-х років XX століття після розпаду СРСР і початку демократичного транзиту у постсоціалістичних країнах у наукових колах спостерігався оптимізм щодо досягнення консенсусу щодо загальнолюдських цінностей, цілей та ролі сталого розвитку завдяки

можливостям досягнення рівноправного партнерства, вільної конкуренції у світовій політиці та економіці. Один з найвідоміших представників цієї ідеї Ф. Фукуяма [46].

І дійсно наприкінці XX століття концепція сталого розвитку набула особливого поширення та світового розповсюдження. У 1990 році Міжнародна спілка охорони природи спільно з Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) та Всесвітнім фондом дикої природи (WWF) підготували доповідь «Турбота про Землю», в якій сталий розвиток розглядався як «поліпшення якості життя людини в межах потенційної ємності екологічних систем, що забезпечують умови життєдіяльності людини» [Цит. по 15].

Важливою подією у становленні концепції сталого розвитку стала Всесвітньої конференції з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-деЖанейро у 1992 р. У цьому спільному форумі політиків і вчених, присвяченому глобальним екологічним проблемам і проблемам розвитку суспільства, взяли участь глави держав 179 країн світу. Тут було офіційно затверджено принципи сталого розвитку, розроблено довготермінову програму дій «Порядок денний на XXI сторіччя» [47].

Водночас, у цей період набуває поширення рух антиглобалістів, які наголосили на посиленні розриву між багатими та бідними країнами, несправедливих умовах для працівників транснаціональних корпорацій та сприяє експлуатації ресурсів, втраті культурної ідентичності. Це сприяло поглибленню розуміння цілей сталого розвитку також і крізь призму викорінення соціальних проблем, а також розбудові сильних інститутів, створення основ для рівноправного партнерства.

Після Ріо в національні концепції сталого розвитку з'явилися у багатьох країнах. Цілі сталого розвитку дедалі частіше розглядались як загальнообов'язкові. А у 2002 р. на Всесвітньому саміті з питань сталого розвитку в Йоганнесбургзі було обговорено необхідність сконцентрувати зусилля всіх країн світу на переході до сталого розвитку як постійному процесі [48].

Базовими офіційними документами з формування концепції сталого розвитку також є Конвенція з біологічного різноманіття, Рамкова конвенція про зміну клімату, Конвенція про боротьбу з опустелюванням, Декларація тисячоліття ООН (2000).

На сучасному етапі концепція сталого розвитку продовжує розвиватись, а цілі розширюватись. Так, у 2017 р. Римський клуб оприлюднив нову доповідь, у якій доводилось, що криза не обмежена природою навколо нас, а включає соціальну, політичну, культурну, моральну кризу, кризу демократії, ідеологій та капіталістичної систем. Автори обґрунтували ідею «нового Просвітництва», трансформації світогляду у гуманістичному, але вільному від антропоцентризму напрямі, спрямованому на досягнення балансу людини і природи, динаміки і стабільності, індивідуального та колективного.

Безумовно, на подальше переосмислення концепції сталого розвитку матимуть вплив і глобальні виклики останніх років, зокрема пандемія коронавірусу та російсько-українська війна. Вже зараз можна зустріти публікації, що розглядають ці події як кризу сучасного світового порядку та перспективи трансформації світогляду людства [49].

Узагальнюючи окреслені періоди, можемо виокремити принаймні три окремі періоди становлення концепції сталого розвитку:

- 1) первинного накопичення філософських поглядів щодо ідеї балансу суспільного і природного середовища – від стародавніх вчень до середини XX ст.;
- 2) концептуалізації та нормативного оформлення поняття 60-90 рр. XX ст.;
- 3) розширення змісту цілей сталого розвитку XXI ст. (див. схему 1).

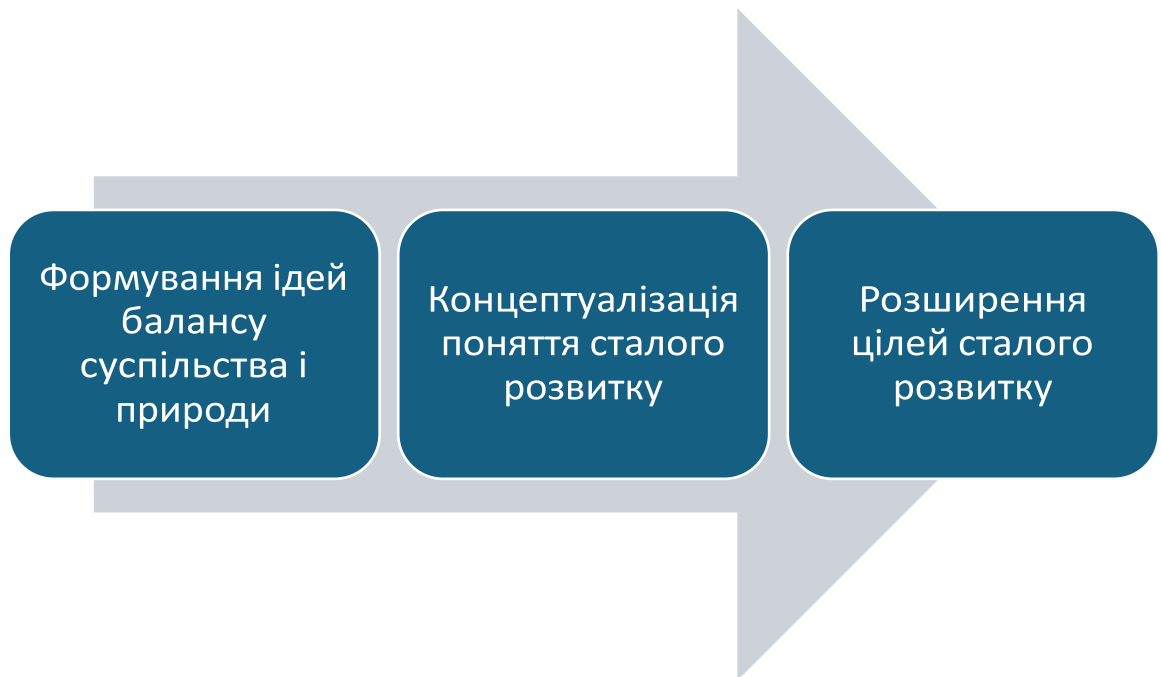

Схема 1. Періодизація становлення концепції сталого розвитку.

Складено автором.

Отже, людство віддавна шукало шляхів гармонійного співіснування з природнім середовищем. Досягнення науково-технічного прогресу породили хибне уявлення про можливості суспільства підпорядкувати еко систему до своїх потреб. Натомість, виникали і прогресивні ідеї про потребу відновлення природних ресурсів завдяки успіхам у суспільному розвитку. У такий спосіб виникла концепція сталого розвитку, яка поступово еволюціонувала від ідей екологізму до глобальної стратегії, комплексного системного підходу збалансованого і гармонійного суспільного розвитку, що передбачає, зокрема, зміну світоглядних установок і стилю життя всього людства.

1.2. Сутність концепції сталого розвитку

Для об'єктивності аналізу ролі та змісту стратегій сталого розвитку у сучасному світі, ватро передусім конкретизувати це поняття. Серед вітчизняних дослідників концептуалізацією цього поняття займались Непийвода В. П. [50], Лелеченко А.П. [51], Мельник Л.Г. [52], Бурик З.М. [53].

У науковій літературі відсутнє єдине визначення сталого розвитку. Часто сталий розвиток асоціюється на повсякденному рівні з вирішенням

екологічних проблем. Насправді, його зміст значно ширший і включає різноманітні складові.

Етимологічно «сталий розвиток» у перекладі з англійської мови «sustainable development» означає - «життєздатний» або «тривкий розвиток». Тобто йдеться про гармонійний розвиток. Ця концепція - певна альтернатива парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку суспільства за екстенсивною моделлю.

Безумовно, на етапі виникнення парадигми сталого розвитку, вона розумілась як уникнення екологічних загроз. Проте, на сучасному етапі її зміст значно ширший.

Сам термін «сталий розвиток» набув поширення після опублікування у 1987 р. звіту ООН «Наше спільне майбутнє» під керівництвом Гру Харлем Брунтланд. У ньому дається визначення сталого розвитку як задоволення потреби сьогодення без шкоди потребам майбутніх поколінь. Це визначення вважається класичним. Варто підкреслити, що тут розвиток означає не лише зростання, а й передусім якісне вдосконалення[54].

Це визначення було доповнено у доповіді «Турбота про Землю» 1990 р., підготованої спільно Міжнародною спілкою охорони природи, Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) та Всесвітнім фондом дикої природи (WWF). У ній сталий розвиток розглядався як «поліпшення якості життя людини в межах потенційної ємності екологічних систем, що забезпечують умови життєдіяльності людини».

За визначенням Всесвітнього комітету з питань довкілля і розвитку при ООН «сталий розвиток» - зобов'язання суспільства підтримувати життя і дати змогу нашим нащадкам жити комфортно у дружньому, чистому і здоровому світі.

Поступово поняття сталого розвитку розширювалось і вийшло за межі екологічної безпеки. Так, Герман Дейлі було сформульовано інноваційну економічної теорії сталого розвитку як гармонійного, збалансованого, безконфліктного прогрес земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів),

а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами, за якого попри інтенсивний економічний розвиток, водночас, вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності, експлуатації та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і окремих народів чи етнічних, расових чи статевих груп населення [1].

Комісію зі сталого розвитку ООН, заснована у 1992 р., 1996 р. Розробила й оприлюднила систему індикаторів [55]. Вони уточнюють зміст цілей і поділені на такі основні групи:

Соціальні: боротьба з бідністю; демографічна динаміка і стан; поліпшення освіти, поінформованості і виховання суспільства; захист і поліпшення здоров'я людей; поліпшення розвитку поселень.

Економічні: міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку і пов'язана з цим місцева політика; зміна характеристик споживання; фінансові ресурси і механізми; передача екологічно чистих технологій, співробітництво і створення потенціалу.

Екологічні: збереження якості водяних ресурсів і забезпеченість ними; захист морів і прибережних територій; комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів; раціональне управління вразливими екосистемами, боротьба з опустелюванням і посухами; сприяння веденню сталого сільського господарства і розвитку сільських районів; боротьба за збереження лісів; збереження біологічної розмаїтості; екологічно безпечне використання біотехнологій; захист атмосфери; екологічно безпечне управління твердими відходами і стічними водами; екологічно безпечне управління токсичними хімікатами; екологічно безпечне управління небезпечними відходами; екологічно безпечне управління радіоактивними відходами.

Інституційні: облік питань екології і розвитку в плануванні і управлінні для сталого розвитку; національні механізми і міжнародне співробітництво для створення потенціалу в країнах, що розвиваються; міжнародний

інституціональний порядок; міжнародні правові механізми; інформація для прийняття рішень; посилення ролі основних груп населення.

Для вирішення завдань кваліфікаційної роботи інституційні індикатори мають найбільше значення, оскільки окреслюють напрями і аспекти публічної політики, а саме – ефективні управлінські рішення, інституційна спроможність, політична участь.

Низка різноманітних визначень наводиться у статтях вітчизняних науковців. Так, у публікації А. Сабовчика та А. Поповича зустрічаємо наступне визначення: «Сталий розвиток визначається як комплексний процес, що спрямований на гармонізацію соціальних, економічних і екологічних складових з метою ефективного використання, збереження та відновлення природного середовища. ... Основний акцент робиться на забезпеченні умов, які дозволяють досягти високої якості життя для сучасного та майбутніх поколінь»[56]. О. Шубравська дає визначення сталого розвитку як узгодженого розвитку економічних і соціальних процесів, а також навколишнього природного середовища [57]. Згідно дефініції О. Котикової сталий розвиток – це модель функціонування системи із обмеженими параметрами, що забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої екосистеми протягом визначеного проміжку часу [58]. В. Торкатюк та Н. Бібік сталим розвитком вважають процес поліпшення соціально-економічного середовища життєдіяльності людини без нанесення шкоди оточуючому середовищу ані в теперішньому часі, ані в майбутньому [59].

Узагальнюючи, наведемо кілька теорій дефініції «сталий розвиток» (за Л. Зайцевою [60]). *Антропоцентричний* підхід зосереджений на збалансованому вирішенні завдань задоволення життєвих потреб населення певної території шляхом соціально-економічного розвитку на перспективу та збереження сприятливих умов оточуючого середовища та природно-ресурсного потенціалу. *Еволюційно-циклічна теорія* та теорія динамічної рівноваги – акцентує увагу на дослідженні трансформації, динаміки, інтеграції та диференціації в системі розвитку суспільних відносин. *Системний підхід* зорієнтований на

забезпечення цілісного формування сталого розвитку є вплив суспільної, економічної, соціальної та науково-технічної системи. *Неокласичний підхід* виявляє результати впровадження нових технологій в умовах запровадження саморегуляції ринку. *Неокенсіанський підхід* - чинником досягнення сталого розвитку вважає поєднання ринкового механізму та державного регулювання економіки. *Інституціональний підхід* основним фактором сталого розвитку вважає його інституційне забезпечення. *Інфраструктурний підхід* передбачає наявність гнучкого інфраструктурного механізму забезпечення сталого розвитку кожного елементу соціальної системи.

Також у вітчизняній науці сформувались різні підходи до сталого розвитку. Вони розглядались у публікації В. Прадун, який виділяє такі підходи:

По-перше, природничий як підтримання продуктивності біологічних ресурсів;

По-друге – екологічний як підтримання різноманітності видів в екосистемах, які перебувають під тим чи іншим антропогенним впливом;

По-третє – економічний як підтримання економічного розвитку на основі раціонального використання наявних ресурсів та їх збереження для наступних поколінь людства [10].

Також можна відзначити застосування терміну сталого розвитку у галузевих напрямках досліджень. Наприклад, Б. Данилишиним у контексті сучасних теорій регіоналістики дає його тлумачення: «комплексний розвиток господарства регіону, який включає сукупність видів діяльності, що забезпечують тілесний, інтелектуальний і духовний розвиток територіальної громади та відтворюють і поліпшують середовище її проживання» [61].

Доволі цікаво звернутись і до визначень, що подають громадські організації. Наприклад, ГО «Орієнтири сталого розвитку» подає на сайті таку дефініцію: «Сталий розвиток – це розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти власні ...» [62].

Портал SD4UA визначає сталий розвиток як «такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь» [63].

Дослідники виділяють певні умови реалізації ідей сталого розвитку на практиці. Це, зокрема усвідомлення наявності загроз сталому розвитку, уявлення про його цілі і ознаки; розробка фундаментальних основ аналізу сталого розвитку, створення методології та моделей сталого розвитку територій різного рівня; розробка механізму сталого розвитку територій та механізмів їх реалізації. [64, с. 17]

Детальніше сутність концепції сталого розвитку розкривають її принципи. До основних принципів сталого розвитку нині належать екологізація економіки, еко-ресурсної ємності, ентропійного ресурсопотоку, сталого споживання і виробництва, коеволюції [65] (див. схему 2).

Схема 2. Принципи сталого розвитку. Складено автором на основі джерела 10.

Коротко охарактеризуємо кожен з цих принципів.

Екологізація економіки передбачає відхід від власне утилітарних мотивів діяльності, перегляд економічної та секторальної політики з метою уникнення виснаження природних ресурсів і забрудненням довкілля, перетворення екологічних інвестицій у внутрішні витрати виробництва та їх інтеграцію в процес ринкового ціноутворення.

Принцип еко-ресурсної ємності означає врахування того, що кожна природна система має обмежену здатність забезпечувати людську діяльність ресурсами та поглинати відходи, не втрачаючи своєї стійкості, продуктивності та здатності до самовідновлення.

Принцип ентропійного ресурсопотоку позначає залежність економічної діяльності від наявності джерел низькоентропійної речовини/енергії.

Принцип сталого споживання і виробництва вимагає ощадливого стилю життя суспільства у відповідності від екологічних можливостей планети, відмови від надмірного споживання.

Принцип коеволюції розуміється як розвиток людських цінностей, знань, культури тощо у відповідності до природних систем, що супроводжується адаптацією до змін.

Як зазначалось вище, сталий розвиток є багатоаспектною концепцією. Окремо слід зупинитись на сферах її застосування або складових. Вона включає екологічну, економічну, правову, політичну, духовну складові. Всі вони тісно пов'язані між собою (див. схему 3).

Схема 3. Сфери реалізації сталого розвитку. Складено автором на основі джерела 65.

У сфері екології сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Життєздатність екосистем поставлено на найвищий рівень, оскільки глобальна стабільність усієї біосфери зумовлює фізичне виживання всього живого завдяки підтриманню природних ланцюгів живлення і балансу. Також увага тут приділяється здатності до самовідновлення і динамічної адаптації екологічних систем до змін, запобіганню вичерпуванню природних можливостей, деградації природних ресурсів, забрудненню довкілля.

Екологія тісно пов'язана з економічною складовою. Остання покликана оптимально використовувати природні ресурси і екологічних технологій, зокрема видобування і переробку сировини, екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Ці та інші ідеї закладені у моделі так званої зеленої економіки.

Розвинена економіка стимулюватиме реалізацію цілей сталого розвитку у соціальній сфері. Ця складова сталого розвитку орієнтована на збереження стабільності, досягнення рівності можливостей, запобігання конфліктів між

людьми, справедливий розподіл благ, стимулювання розвитку соціального капіталу.

У межах розвиненого громадянського суспільства формується відповідний тип мислення, світогляду і система цінностей, знань і переконань, що складають духовну сферу сталого розвитку. У такий спосіб сталий розвиток реалізується і на індивідуальному рівні як поведінкові зразки та моделі.

Сформовані або бажані цінності мають стати основою для законодавчої регламентації відносин у сфері сталого розвитку. Правова складова відбиває нормативно-правове регулювання процесом сталого розвитку, визначаючи універсальні правила та надаючи формального статусу визнаним правилам.

Нарешті, політична складова має через владні рішення сприяти імплементації норм та приписів у реальні політики і практики з управління суб'єктами сталого розвитку [65]. Вона своєю чергою впливає на характер відносин у інших сферах і галузях.

Важливим завданням кваліфікаційної магістерської роботи є розкриття ролі цілей сталого розвитку у публічній політиці. Тому детальніше зупинимось на особливостях політичної стратегії сталого розвитку. Методологія її формування має є міждисциплінарний характер і поєднує закономірності економічних, соціальних, природничих та екологічних наук. Основним завданням політичних стратегій сталого розвитку є прогнозування розвитку системи, передбачення і попередження їх кризового стану, створювати умови гармонійного розвитку соціальних, економічних і екологічних процесів та гарантувати безпечні умови життєдіяльності людини.

Для реалізації політичної стратегії сталого розвитку доцільно застосовувати такі державні і громадські заходи як оцінка стану соціальної, економічної й екологічної підсистем згідно із затвердженими інтегрованими кількісними і якісними показниками. Усі управлінські рішення мають бути обґрунтовані у контексті цілей сталого розвитку і планування заходів для цілеспрямованої трансформації різних систем суспільства відповідно до природних і планетарних можливостей.

Варто на постійних засадах проводити дослідження ролі інформаційних факторів в управлінні процесами переходу до сталого розвитку, зокрема проводити інформаційно-просвітницькі кампанії для широких верств громадськості. Зокрема, важливе значення має пропагування через інформаційні кампанії та освітні заходи ідей ощадливого ставлення до природних ресурсів, свідомого споживання, повторного використання і переробки продукції тощо.

Важливо зауважити, що ефективна реалізація цілей сталого розвитку залежить і від її багаторівневості. Стратегії мають розроблятися не лише на глобальному чи національному рівні, але й на локальному. Тому доцільною виглядає розробка місцевих програм дій з охорони довкілля.

Як керівна і центруюча відносно інших секторів суспільства публічна політика може сприяти реалізації стратегій сталого розвитку за допомогою різних методів. Це передусім законодавче забезпечення еколого-економічної політики. Також важливим регулятивним механізмом є накладання обмежень на експлуатацію природних ресурсів, особливо обмежених та невідновлюваних.

Ефективне досягнення цілей сталого розвитку вимагає злагоджених дій різних секторів суспільства. Тому в межах публічної політики можуть бути реалізовані проєкти з тристоронньої співпраці та соціального партнерства, спрямовані на досягнення цілей. Наприклад, має бути налагоджена співпраця політиків та науковців для оцінки стану середовища і ухвалення рішень із досягнення цілей сталого розвитку.

Без сумніву стабільність власне політичної системи може позитивно впливати на інші підсистеми суспільства. Зокрема, дослідники виділяють такі політичні чинники сталого розвитку на національному рівні як збалансована економічна, соціальна й екологічна політика, створення сприятливого інвестиційного клімату, демократичні інститути, що відповідають потребам людей, верховенство права, наявність системи антикорупційних програм та інститутів, викорінення гендерної нерівності й інших форм дискримінації [66].

Водночас, слід звернути увагу і на наявність глобальних чинників реалізації стратегій сталого розвитку. Це, зокрема, необхідність ліквідації заборгованості, розриву між розвиненими країнами та тими, що розвиваються, розвиток міжнародного співробітництва, торгівлі, інших видів комунікації.

Отже, основні тези концепції сталого розвитку можна звести до ідеї забезпечення збереження людини як біологічного виду, гармонійного розвитку особистості у глобальному світі, усвідомлення і попередження небезпек глобальної екологічної кризи.

Розділ 2. Сучасні стратегії сталого розвитку.

2.1. Структура цілей сталого розвитку.

Політичні стратегії сталого розвитку спрямовані на реалізацію загальновизнаних цілей. Окреслимо їх зміст та відповідні інструменти публічної політики для їх імплементації. Основний керівний документ сучасного світу «Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [12] офіційно визначив структуру цілей сталого розвитку. Дотримання цих принципів та їх імплементація у національне законодавство є практично аксіомою для цивілізованого світу та імперативом для національного законодавства. Тому коротко проаналізуємо їх сутність у контексті тих заходів, що можуть бути реалізовані у публічній політиці.

Ціль 1, ліквідація бідності, спрямована на повну ліквідацію крайньої бідності та скорочення масштабів відносної бідності.

ООН розглядає бідність як не лише в матеріальному сенсі, а й враховує соціальні й екологічні аспекти. При цьому крайньою бідністю вважається відсутність доступу до базових благ — їжі, житла, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та можливостей для гідної праці. До 2030 р. ставиться амбітна ціль всіх людей у світі такими базовими речами забезпечити. Відносна бідність оцінюється відповідно до національних критеріїв. Її планується скоротити щонайменше на 50%.

Подолання бідності реалізується через механізми *соціальної політики*. Її методами є система соціального захисту і соціальних гарантій. До форм соціальної політики відносять пенсійне забезпечення, боротьбу з безробіттям, сприяння випереджальному зростанню вартості робочої сили, орієнтація стратегії економічного зростання на створення нових робочих місць, прискорений розвиток житлового будівництва, забезпечення доступності житла для різних верств населення, демографічна політика. Ця галузь публічної політики покликана також сприяти реалізації цілі 10, зменшенню нерівності всередині країн та між ними.

Ціль 2 формулюється як подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування та сприяння сталому сільському господарству. Передусім, подолання голоду передбачає раціональну *аграрну політику*, застосування ефективних та безпечних технологій землеробства і харчової промисловості, підтримка фермерських господарств, регулювання земельного законодавства.

Ціль 3 присвячена сприянню здоровому способу життя та добробуту для людей будь-якого віку. Вона реалізується завдяки збалансованій політиці з охорони здоров'я. Стратегія визначає такі її пріоритетні напрями до 2030 року як зниження смертності матерів та дітей, зупинення епідемії ВІЛ/СНІД та туберкульозу, поширення інноваційних практик та засобів лікування та діагностики; зниження рівня отримання тяжких травм та смертності внаслідок ДТП; забезпечення якісної імунізації населення з використанням інноваційних препаратів; зниження поширеності тютюнокуріння; реформування фінансування системи охорони здоров'я.

Забезпечення загального доступу до медичних послуг та соціальних детермінант здоров'я уточнюється у контексті таких світових трендів як охоплення медичними послугами всіх соціальних груп, переорієнтація на профілактику захворювань, створення здорових умов життя.

Гарантування справедливої якісної освіти та можливостей навчання упродовж усього життя висвітлено у формулювання цілі 4. Низкою міжнародних документів, зокрема Йоганнесбурзьким планом реалізації (JPOI) щодо досягнення загальної початкової освіти до 2015 року (2002), Дакарської рамкової програми дій щодо освіти для всіх були закладені принципи усунення гендерної нерівності в початковій та середньої освіти до 2005 р. та на всіх рівнях освіти до 2015 р. [67].

У 2005 році ЮНЕСКО проголосило Десятиліття освіти для ООН та визнало освіту ядром досягнення цілей сталого розвитку через формування суспільних цінностей та консолідації сталих суспільств. У відповідності до неї реалізується освітня політика, пріоритетами якої є навчання впродовж життя,

інклюзивність, застосування цифрових технологій освітнього простору, багатоманітність поглядів та плюралізм освітнього процесу, академічна доброчесність та етика, роль неформальної освіти у інтеграції принципів сталого розвитку у всі рівні формальної освіти.

У листопаді 2014 року в Нагої (Японія) було оприлюднено підсумковий звіт цього десятиліття «Формування майбутнього, якого ми хочемо». У ньому були проаналізовані такі політичні стратегії сталого розвитку як сприяння партнерству освітніх установ, інтеграція цілей сталого розвитку в політики, стратегії і програми, навчальні матеріали і підручники, в освіту вчителів, навчальні класи та обладнання.

Цим документом також було визначено такі пріоритетні напрями освіти як громадянське, санітарне, споживче виховання від початкової до вищої школи. Також окреслено низку тем міждисциплінарні досліджень, зокрема культура та релігія для сталого майбутнього, корінні знання та стійкість, жінки та сталий розвиток, населення та розвиток, стале сільське господарство, туризм, стійкі спільноти.

Реалізація цілей сталого розвитку також вимагає ефективної *освітньої політики* з імплементації в освітній процес релевантних освітніх практик, які б сприяли високому рівню політико-правової культури здобувачів освіти загалом. Це завдання є доволі складним, оскільки вимагає не лише засвоєння знань та вмінь, а їх перетворення у сталі норми поведінки і систему переконань. Тобто, створення загальної академічної культури та демократичної етики.

Варто згадати, що вимоги до рівня освіти постійно і дуже трансформуються. Наприклад, з появою штучного інтелекту, автоматизованих програм на перший план виступають критичне і творче мислення (креативність, підприємництво, винахідливість, здатність до рефлексії. Особливого значення набувають інтерперсональні навички (*soft skills*): вміння презентувати себе, комунікувати, проявляти лідерські навички.

Ціль 5 акцентує увагу на досягненні гендерної рівності, розширенні прав і можливостей жінок та дівчат. Важливою складовою її реалізації є *гендерна*

політика. Роль гендерної політики зумовлена трансформаціями традиційних гендерних ролей, які вимагають перерозподілу обов'язків і зміни статусів, стимулюють пошук шляхів подолання гендерних стереотипів та зміцнення балансу.

Екологічна політика охоплює одразу кілька цілей сталого розвитку (6, 13, 14, 15). Її завданнями є забезпечення доступності водних ресурсів та санітарії для всіх, невідкладні дії для боротьби зі зміною клімату та її наслідками, збереження та сталий розвиток океанів, морів та морських ресурсів, відновлення та збереження екосистем суші, боротьба з опустелюванням, зупинка деградації земель і втрати біорізноманіття.

Ціль 7 вимагає гарантувати доступ до сучасних, стійких джерел енергії за доступною ціною. *Енергетична політика* покликана сприяти досягненню цієї цілі шляхом цілеспрямованого регулювання виробництва, розподілу, споживання та збереження енергоресурсів для стабільного, безпечного та екологічно сталого функціонування енергетичної системи країни. Для цього вона має здійснювати заходи із енергетичної безпеки - надавати надійний доступ до енергії, мінімізація ризиків перебоїв у постачанні, диверсифікація джерел та шляхів імпорту; зменшення негативного впливу енергетики на довкілля, розвиток відновлюваних джерел, декарбонізація та виконання кліматичних зобов'язань. Важливим напрямом енергетичної політики є модернізація енергетичної інфраструктури, оновлення електромереж, впровадження нових технологій (смарт-мережі, водень, накопичення енергії. Також оптимізація структури енергетичного сектору, підвищення енергоефективності, створення умов для конкурентного ринку енергії підвищує економічну ефективність.

До енергетичної галузі можемо віднести і окремі заходи соціальної політики, зокрема захист вразливих споживачів, доступність енергії, справедливе ціноутворення, створення робочих місць у нових енергетичних секторах.

Окремого розгляду потребує ціль 8, що забезпечує стає економічне зростання, повну та продуктивну зайнятість. Її інструментом є політика сприяння зеленій економіці. До фундаментальних принципів зеленої економіки належать: неможливість нескінченного розширення сфери впливу в обмеженому просторі, необхідність обмеження споживчих потреб, взаємопов'язаність всіх соціально-економічних процесів на планеті [68].

Фактично, концепт зеленої економіки акцентує увагу на необхідність обмеження ринкової економіки етичними нормами. На практиці передбачено спеціальний податок, який використовується для забезпечення виробництва та підприємства новими технологіями і методами мінімізації шкідливого впливу на екологію у майбутньому [69].

Довгострокова стратегія *економічної політики* держави у досягненні цієї цілі сталого розвитку має будуватись на структурній перебудові виробництва та реформуванням економіки в контексті вирішення екологічних проблем, визначення і підтримка вразливих галузей, виробництв, регіонів, концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках економічного розвитку.

Держава покликана створити умови ефективної економічної політики, зокрема надати гарантії дотримання всіма учасниками ринкових відносин загальноприйнятих «правил гри», забезпечити інфраструктуру для ведення бізнесу, соціальну підтримку економіки.

Ціль 9 концентрується на розвиток стійкої інфраструктури, сприяння індустріалізації та інноваціям.

Створення стійких, безпечних, інклюзивних та екологічно стійких міст (ціль 11) забезпечується завдяки *регіональній політиці* та децентралізації. Завдяки успішності цього напрямку публічної політики можна буде досягти максимально ефективного використання ресурсів у вирішенні локальних завдань, залучити місцеві громади до ухвалення рішень та їх реалізації. Це стимулює розвиток соціального капіталу завдяки безпосередній участі місцевої громади в управлінні, взаємодії між представниками влади та громадськості, інтересу громадян до місцевих проблем.

Сталий розвиток міст означає розвиток громад, як і сталий розвиток загалом, забезпечує задоволення потреб сучасного покоління без позбавлення можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, забезпечення збалансованого розвитку економіки, суспільства та довкілля.

Одним із основних аспектів сталого розвитку громад є забезпечення чистого довкілля. Цьому сприяють різні заходи, зокрема використання енергоефективних технологій, встановлення сучасних систем управління відходами та забезпечення якості повітря. Виконавчі органи міст зобов'язані підтримувати зелені насадження та зелені зони, що сприяє зменшенню впливу міст на клімат та довкілля.

Іншим важливим аспектом сталого розвитку громад є забезпечення соціальної справедливості та рівності у конкретній місцевості, тобто фактично це публічна політика на місцевому рівні. Передбачається забезпечення рівних можливостей для всіх жителів громади, зокрема у доступі до освіти, охорони здоров'я та використання інфраструктури. Крім того, громади можуть підтримувати соціальні проекти та програми, що сприяють підвищенню якості життя місцевих жителів.

Виконання завдань цілі 11 тісно пов'язано з містобудування, управління та розвитку міст і громад, з огляду на принципи інклюзивності, безпечності та сталості, а також запобігання можливим ризикам погіршення якості життя населення. Відповідно до складових розвитку місцевих громад відносять раціоналізацію використання всіх наявних ресурсів на їх території, збереження природного середовища та реалізація інноваційних проєктів. Вони тісно пов'язані із заходами розвитку різних галузей економіки (промисловості, сільського господарства, туризму, освіти та культури).

На думку З. Бурик, до стратегічних імперативів сталого розвитку територій слід віднести: поживлення економічного та промислового зростання, одночасно зі зміною його якості; задоволення основних потреб населення та сталого рівня якості життя населення; збереження та зміцнення

ресурсної бази; переорієнтація технології та управління ризиками; злиття довкілля та економіки в процесі ухвалення рішень [53].

Можливість імплементації принципів сталого розвитку у громадах залежить, на нашу думку, від рівня розвитку місцевого самоврядування, зокрема наявності механізмів забезпечення активної участі громадян у процесах прийняття рішень та планування розвитку місцевих громад, прозорості, відкритості та відповідальності у діяльності місцевих органів влади.

Безумовно, велику роль відіграють й економічні чинники (розвиток місцевої економіки, сприяння підприємництву, залученню інвестицій, розвитку інфраструктури та підтримка малих і середніх підприємств) Вони забезпечують підвищення якості життя мешканців через створення робочих місць.

До соціальних факторів розвитку місцевих громад відносимо забезпечення рівних можливостей, доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та соціального захисту До екологічних: збереження природних ландшафтів, використання екологічно чистих технологій, зменшення викидів та впливу на зміну клімату, екологічно ефективні технології, розумне використання земельних ресурсів та природних об'єктів, впровадження відновлюваної енергетики та енергоефективності. Сюди слід віднести, а також підтримку відновлюваної енергетики та сталого водокористування.

Стимулювання сталого розвитку окремих громад впливає і на регіональний розвиток. Кращих результатів допомагає досягти обмін досвідом, ресурсами та інноваціями, розробка регіональних стратегій та проєктів, спільне розв'язання проблем. Маркус Бранд, радник з питань демократичного врядування Програми розвитку ООН в Україні, окреслив наступні принципи регіонального розвитку: здатність ідентифікувати потреби кожної групи населення, задоволення базових потреб найбільш вразливих, гендерна рівність та розширення прав і можливостей жінок, прихований вплив економічної та

адміністративної діяльності на клімат і довкілля, залученість кожного члена суспільства [70].

Ціль 12: Забезпечення сталих моделей споживання і виробництва розкривається у принципах виробництва товарів і послуг із мінімальними втратами ресурсів (енергії, води, сировини), зменшення кількості відходів і викидів на всіх етапах життєвого циклу продукції, використання екологічно чистих технологій, зміни споживчих звичок на користь повторного використання, переробки, довговічних товарів.

Ціль 16 закликає сприяти миру, справедливості та створення ефективних, інклюзивних інституцій. *Безпекова політика* вимагає скорочення усіх форм насильства, розвиток інституційної спроможності національних державних і громадських установ, орієнтованих на запобігання насильству, боротьбу з тероризмом і злочинністю, захист прав людини, забезпечення цілеспрямованого роз'язання конфліктів.

Нарешті, ціль 17 прагне посилення засобів реалізації та активізація глобального партнерства для сталого розвитку. У зв'язку із взаємозалежністю сучасного світу особливого значення набуває партнерство у досягненні сталого миру. Завдяки міжнародній взаємодії формуються спільні інтереси світового співтовариства. Міжнародне партнерство сприяє підтримці ефективності міжнародного права, впровадженню інституційних механізмів вирішення спірних ситуацій, мінімізації насильства у суспільно-політичних процесах, профілактиці міжнародних конфліктів.

Ці завдання реалізуються як у *зовнішній політиці* та культурній дипломатії. На сьогодні навіть виділяється окремий напрям зелена або кліматична дипломатія. Вона розуміється як галузь міжнародних PR, що залучає міжнародну громадськість до обговорення екологічних проблем, зокрема змін клімату, надання всебічної інформації для громадян та посадових осіб, сприяння дебатам з питань кліматичних змін. Цей напрям партнерства фокусується на ефективному споживанні енергії, створення чистих і збалансованих моделей транспортної інфраструктури, відповідальна

діяльність бізнес підприємств, впровадження екологічного планування землекористування та сільського господарства, створення умов, що сприяють дослідженню та інноваціям у царині захисту довкілля [71].

Для реалізації завдань сталого розвитку у міжнародних відносинах застосовуються і традиційні механізми публічної політики. Наприклад, інструменти *public affairs* (офіційні повідомлення і комунікації працівників державних установ із громадянами, інформування громадськості щодо політико-управлінських рішень і поточних подій) застосовується для налагодження і підтримки взаємодії із світовою громадськістю з питань сталого розвитку. *Advocacy* це діяльність неурядових організацій або правозахисних громадських рухів з представництва та захисту права клієнта (індивіда або групи людей) на чисте довкілля, гарантії досягнення інших цілей сталого розвитку через вплив на громадську думку та ухвалення рішень. З цією метою застосовуються адвокаційні кампанії, публічні акції, мистецькі, освітні, інформаційні заходи, ініціювання проведення певних досліджень для обґрунтування певної позиції, судового процесу, створення груп та коаліцій, соціальна реклама тощо [72].

Міжнародне партнерство також активно цифровізується, що зумовлює появу такого його напрямку як Е-дипломатія (цифрової дипломатії, електронної дипломатії, дипломатії соціальних мереж, публічної дипломатії Web 2.0 тощо). Ф. Хансон до основних напрямів е-дипломатії відніс управління знаннями та інформацією, публічна дипломатія, консульську підтримку, реагування на надзвичайні ситуації, свободу інтернету, зовнішні ресурси і політичне планування [73].

Варто звернути увагу на те, що всі цілі сталого розвитку тісно взаємопов'язані і часто невіддільні одна від одної. Наприклад, чисте довкілля сприяє здоров'ю людини, відсутність крайньої бідності мінімізує загрозу голоду, якісна освіта попереджує можливі форми дискримінації, полегшує налагодження партнерських зв'язків тощо. Загалом, структуру публічної

політики у галузі реалізації цілей сталого розвитку можна представити за наступними пріоритетними напрямками (див. схему 4).

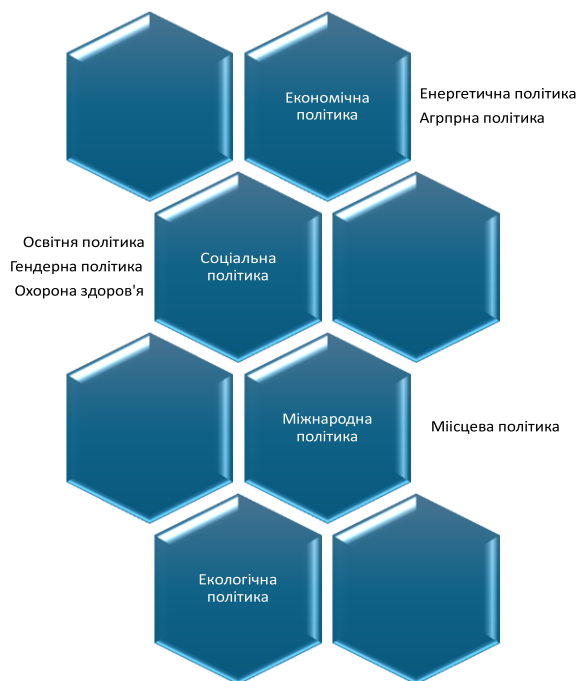

Схема 4. Напрями публічної політики у сфері сталого розвитку.

Складено автором.

Отже, попри можливість сприяння сталому розвитку через політичні рішення в рамках галузевих політик, реалізація концепції сталого розвитку вимагає цілісної і комплексної стратегії. До пріоритетних напрямів політики можемо віднести соціальну, аграрну, освітню, охорони здоров'я, економічну, регіональну, зовнішню. Окреслені цілі та відповідні їм напрями політики будуть використані для аналізу зарубіжних та вітчизняних політичних стратегій сталого розвитку.

2.2. Європейські стратегії сталого розвитку

Інтеграція до ЄС є основним вектором зовнішньої політики України. Також наша держава взяла на себе забор'язання імплементувати стандарти ЄС, зокрема і у галузі природокористування і впровадження «зелених» технологій. Тому вивчення європейських практик реалізації стратегія сталого розвитку є важливою для вирішення завдань кваліфікаційної роботи.

ЄС вже понад 30 років послідовно і комплексно реалізує стратегію сталого розвитку, яка затверджена у його базових документах. Зокрема, у стаття 3 Маастрихтського договору (1993 р.) зазначається: «Європейський Союз створює внутрішній ринок, що функціонує для сталого розвитку Європи, базуючись на балансі економічного зростання та стабільних цін, високо конкурентної соціально орієнтованої економіки, націленої на повну зайнятість населення та соціальний прогрес, і високий рівень захисту та покращення якості навколишнього середовища» [74]. Також стратегічними документами Європейського Союзу з розбудови стратегії сталого розвитку стали комюніке Європейської комісії, Європейська Зелена Угода [75].

Всі країни ЄС приєдналися до підписання рамкових документів ООН, зокрема Порядку денного ООН до 2030 року, про які йшлося вище та імплементують принципи сталого розвитку у національне законодавство. На сьогодні чинною є стратегія сталого розвитку ЄС, яка була ухвалена у грудні 2019 р. — European Green Deal. Проаналізуємо детальніше основні досягнення у різних сферах і напрямках публічної політики.

EU Green Deal регламентує особливості публічної політики у багатьох галузях. Вона спрямована на перетворення Європейського Союзу на справедливе суспільство з сучасною, ефективною й конкурентоспроможною економікою, яка до 2050 року має досягти нульового рівня чистих викидів парникових газів. Її мета — забезпечити економічне зростання, сумісне з економним використанням ресурсів, а також дати відповідь на глобальні виклики, пов'язані зі зміною клімату, забрудненням довкілля та втратою біорізноманіття. Таким чином, стратегія зміцнює позиції ЄС як світового лідера у сфері сталого розвитку. Європейський зелений курс є планом дій, покликаним зробити економіку ЄС стійкою, перетворюючи кліматичні та екологічні проблеми на можливості в усіх напрямках політики, із забезпеченням справедливості та інклюзивності цього процесу [75].

Надзвичайно велика роль у ЄС відводиться *аграрній політиці* та стратегії розвитку фермерських господарств. Спільна сільськогосподарська політика

була запроваджена ще у 1962 році. Вона передбачала підтримку доходів фермерів через прямі виплати, розвиток сільських територій, зокрема підтримку малих господарств, інновацій і зайнятості, екологізацію виробництва — впровадження практик, що зменшують негативний вплив на довкілля, зберігають біорізноманіття та сприяють сталому використанню ресурсів. Такі кроки спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки та стабільності ринку сільськогосподарської продукції.

Однією з провідних стратегій у царині аграрної політики є «From Farm to Fork» [76] (у перекладі з англійської від лану до столу, дослівно — від ферми до виделки). Назва програми відображає ідею скорочення ланцюгів постачання від місцевого фермера — до споживача, щоб зменшити транспортні викиди та підтримати місцеву економіку. Її завдання сприяти досягненню кругової економіки від виробництва до споживання. Вони конкретизуються у таких напрямках як моніторинг доступності та якості харчових продуктів, збільшення органічного землеробства.

Так, щонайменше 25% сільськогосподарських земель має бути під органічним землеробством до 2030 року [77]. На це ЄС виділяє фінансування з навчання фермерів органічним практикам та створює європейський логотип “Organic EU” для маркування продукції.

Також вона спрямована на зменшення використання пестицидів та добрив у сільському господарстві на 50% до 2030 року. Відповідно до цієї мети країни-члени ухвалюють національні плани дій для контролю шкідників без шкоди для довкілля [78]. Наприклад, Франція запровадила програму Ecophyto П+, яка підтримує фермерів у переході на біологічні методи захисту рослин.

Зменшенню пестицидів сприяє застосування сучасних технологій та цифровізацію аграрного сектора. За принципом “розумне землеробство” (smart farming) для точного дозування добрив і зрошення застосовуються дрони, датчики і штучний інтелект.

Аграрна політика у цій царині реалізує план дій зі зниження харчових відходів на 50% до 2030 року. Розвиваються програми перерозподілу

надлишків їжі через благодійні організації (наприклад, “Food Banks Europe”). Існують додатки (як Too Good To Go), що допомагають споживачам купувати продукти, термін придатності яких добігає кінця.

Як елемент стратегії продовольчої безпеки розглядається розробка єдиних стандартів маркування харчових продуктів (наприклад, Nutri-Score), щоб споживачі могли легко обирати корисніші продукти. Також реалізуються інформаційні програми із здорового харчування. Наприклад, ініціатива “Шкільне молоко, фрукти та овочі” заохочує дітей до здорового харчування.

Розвиненою є політика з охорони здоров'я, спрямована на захист здоров'я та добробуту громадян від ризиків та впливів, пов'язаних із навколишнім середовищем [79].

Для ілюстрації успішних заходів з охорони здоров'я можемо згадати розробку загальних принципів етики, створення цифрової системи для безпечного обміну медичними даними між країнами ЄС (EHDS).

У систему заходів охорони здоров'я входить лікування та профілактика окремих видів захворювань. Зокрема, для боротьби з раком започаткована ініціатива Europe's Beating Cancer Plan (2021) [80] спрямована на ранню діагностику та підтримка пацієнтів.

Чільне місце серед заходів з охорони здоров'я займають заходи із пропаганди здорового способу життя, протидія поширенню шкідливим звичкам. Так, антитютюнова політика ЄС забороняє рекламу такої продукції, вводить стандарти упаковки, підвищує акцизні збори. Існує підтримка національних стратегій і спільних дій проти депресії, тривожності та вигорання.

Істотним викликом системі охорони здоров'я стала пандемія COVID-19. Для її подолання було створено Європейський механізм реагування на надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я (HERA). Здійснювалась спільна закупівля вакцин, розробка протоколів лікування й профілактики вірусу, обмежувальні заходи для нерозповсюдження [81].

Питання енергозабезпечення є доволі важливим для ЄС, чим обумовлена і роль *енергетичної політики*. В умовах санкцій відносно Росії активізувалось питання енергетичної безпеки та незалежності. Відповідно, розвиваються програми спрямовані на зменшення залежності від імпорту енергоносіїв, особливо газу та нафти, розвиток власних джерел енергії, серед яких не лише відновлювані, але й ядерні, біоенергетичні інструменти.

Ведеться робота над диверсифікацією постачань, зокрема пошук нових газових маршрутів, LNG-терміналів, налагодженню зв'язків між енергосистемами. Прикладом успішної реалізації цих завдань є програма REPowerEU (2022) [82]. Запорукою енергетичної безпеки є спільний енергетичний ринок. Його проявами є інтегрована енергетична система ЄС, де електроенергія та газ можуть вільно переміщуватися між країнами, існують загальні правила і тарифи, конкуренція та прозорі ціни. Також між державами-членами існує домовленість про енергетичну солідарність в кризових ситуаціях.

Провідним напрямом розвитку енергетичної галузі є розвиток відновлюваних джерел енергії, зокрема підтримка вітрових, сонячних, гідро- та геотермальних електростанцій. Заходи зі зменшення споживання енергії реалізуються у впровадженні енергоощадних технологій у промисловості та побуті. Наприклад, програма Renovation Wave застосовується для будівельного сектора модернізації старих будівель для скорочення споживання тепла й електроенергії [83]. Цьому допомагають і цифрові технології, зокрема так звані “розумні мережі (smart grids)” для ефективного розподілу енергії, використання цифрових технологій для моніторингу споживання та інтеграції відновлюваних джерел енергії.

Одним з основних завдань енергетичної політики є декарбонізація енергетичного сектору. Європейським зеленим курсом передбачено досягнення вуглецевої нейтральності. Для цього реалізуються програми з розвитку “зеленого водню” для промисловості та транспорту, наприклад Європейський альянс чистого водню (European Clean Hydrogen Alliance) [84].

До новітніх досягнень у сфері декарбонізації можна віднести запровадження системи торгівлі викидами для скорочення парникових газів, інвестиції у чисті технології, зокрема уловлювання та зберігання CO₂.

Дорожня карта EU Green Deal включає план конкретних дій щодо завдань екологічної політики. Це зокрема такі цілі як забезпечення відсутності сумарних викидів парникових газів до 2050 р.; відновлення біорізноманіття та зменшення забруднення; захист, збереження та зміцнення природного середовища ЄС, а також співпраця з міжнародним співтовариством для вдосконалення глобальних екологічних стандартів.

Зусилля ЄС спрямовані і на поліпшення якості та кількості лісових масивів, що є фактором досягнення кліматичної нейтральності та здорового навколишнього середовища. Лісова стратегія ЄС передбачає насадження нових дерев та відновлення пошкоджених або виснажених лісів. Заохочується імпорт, який не стимулює вирубування лісів за кордоном, щоб мінімізувати ризик для лісів у всьому світі.

Безумовно у центрі *економічної політики* та дій ЄС - розвиток, стійкість та добробут громадян. У сфері економічної політики ставиться за мету сприяння ефективному використанню ресурсів шляхом переходу до чистої кругової економіки; інвестування в екологічно чисті технології.

Одне з центральних понять цієї галузі «циркулярна економіка, що впроваджується згідно з “Circular Economy Action Plan” (План дій щодо циркулярної економіки) [85]. Циркулярна економіка працює за принципом “зменшити - повторно використати - переробити”. Її основна мета - перехід до замкненого циклу виробництва, де ресурси використовуються повторно, зменшення відходів, стимулювання переробки, екодизайн товарів [86]. Останній передбачає створення продукції, яку легко ремонтувати, переробляти або повторно використовувати. При цьому виробник несе відповідальність за утилізацію своєї продукції згідно системи розширеної відповідальності виробника (EPR). Забезпечується підтримка бізнесів, що працюють у сфері переробки та ремонту.

До практичних кейсів реалізації циркулярної економіки відносять обмеження одноразового пластику (соломинок, тарілок, пакетів), заміна одноразових товарів на багаторазові, повторне використання сировини, вторинна переробка відходів. Цікавою практикою, що набуває дедалі більшої популярності є спільне споживання (sharing economy) — користування продуктами спільно, замість індивідуальної власності (наприклад, оренда, прокат, каршеринг). Ще один аспект такої політики - розвиток “ремонтної економіки”, спрямованої на подовження життєвого циклу товарів — ремонт, відновлення, модернізація техніки та обладнання.

Розвиток політичних стратегій сталого розвитку в економіці передбачає управління фінансовим сектором. Воно реалізується через залучення “зелених інвестицій” через механізми Green Bonds, Sustainable Finance Taxonomy, InvestEU, звітування банків та компаній про екологічність своїх проєктів. Існують і спеціалізовані фінансові установи, наприклад, Європейський інвестиційний банк називають “кліматичним банком ЄС”, оскільки він фінансує лише сталу енергетику та інфраструктуру.

Щодо *політики розвитку громад*, то пріоритетними є завдання випуску більш чистих, дешевих та здорових видів приватного та громадського транспорту, забезпечення більшої енергоефективності будівель. При цьому EU Green Deal передбачає витрати на підтримку регіонів, галузей та працівників, які економічно постраждають від переходу до зеленої економіки і зіткнуться з певними проблемами.

Окремо слід сказати і про озеленення європейських міст та збільшення біорізноманіття в міських просторах, стратегію “Чиста мобільність” спрямовану на зменшення транспортні викиди на 90% до 2050 року, підтримку електромобілів, розвитку громадського транспорту, зелених залізниць і морських перевезень.

У Маастрихтському договорі (стаття 21) важлива роль відводиться для *міжнародного співробітництва* у досягненні цілей сталого розвитку: Європейський Союз визначає та впроваджує спільну політику та дії щодо

активної міжнародної співпраці: сприяє формуванню сталого економічного, соціального та екологічного середовища у країнах, що розвиваються, з першочерговою метою викорінення бідності; інтеграції усіх країн у світову економіку, зокрема шляхом відміни обмежень на міжнародну торгівлю; розробці міжнародних заходів із захисту та відновлення якості навколишнього середовища; розвитку міжнародної співпраці, що базується на багатосторонній кооперації та ефективному глобальному управлінні [74].

Таким чином, країни Європейського Союзу досягли значних успіхів у реалізації принципів сталого розвитку, зокрема завдяки поширенню узгоджених практик, обмін досвідом.

Загалом варто відзначити наявність цілої низки напрацьованих практик та політик імплементації цілей сталого розвитку. Однак, чимало завдань залишаються актуальними [87], надто коли йдеться про країни, що розвиваються. Варто зауважити, що формально-юридичних документів та державного регулювання виявляється недостатньо для ефективного впровадження цілей сталого розвитку. Важливою є підтримка всіх секторів суспільства: громадського, приватного, зокрема і на рівні усвідомлення цінностей екологічного мислення, індивідуальних зразків поведінки, активної і свідомої позиції громадян.

РОЗДІЛ 3. Політичні стратегії сталого розвитку в Україні. 3.1.

Нормативно-правове регулювання сталого розвитку.

Як європейська держава Україна приділяє значну увагу формуванню та реалізації політичних стратегій сталого розвитку. За роки незалежності напрацьовано належну нормативно-правову базу, зміст якої постійно розвивається завдяки ратифікації міжнародних угод та розробці стратегій з провадження сталого розвитку в Україні.

Передусім, право громадян України на чисте довкілля, принципи рівності, справедливості, недискримінації закріплені у Конституції України [88].

Україна приєдналась до діючих міжнародних договорів у царині сталого розвитку. Зокрема, ратифіковано низку міжнародних угод в галузі сталого розвитку. Наприклад, у 1999 р. ратифіковано Орхуську конвенцію [89] про доступ громадськості до інформації, участь в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

Значною мірою активізації впровадження стратегій сталого розвитку сприяв євроінтеграційний курс України. Ухваленням документу «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» [90] наша держава взяла на себе зобов'язання забезпечити стале зростання та прискореного подолання і розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами-членами ЄС. У Розділі 3 зокрема зазначається, що досягнення такого зростання можливе завдяки «глибоким якісним перетворенням, реалізацією завдань сталого розвитку, що визначаються світовим співтовариством як стратегія існування у XXI столітті» [90].

У квітні 2003 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України, якою затверджено «Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки» [91], головними завданнями якої є розробка стратегії та системи планування заходів щодо переходу України до сталого розвитку та її інтегрування у європейське і світове співтовариство.

Основу сучасної нормативної бази складають Постанова «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [92], Національна стратегія управління відходами до 2030 року [1] та Національний план управління відходами до 2030 року [93], Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року [94], Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року та план її реалізації [95], Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року [96].

До базових документів, що регламентують стратегії сталого розвитку, також відносять аналітичні матеріали спеціалізованих дослідницьких центрів, наприклад Національну парадигму сталого розвитку України [97], Цілі Сталого Розвитку: Україна: національна доповідь [98].

Розроблено і впроваджуються у практику норми галузевих кодексів, наприклад, Земельний, Лісовий та Водний кодекси України, Кодекс України про надра, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про екологічну експертизу».

У законодавстві використовується офіційний термін «сталий розвиток». У Постанові Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. «Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів» це поняття визначається як «соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини» [100]. У 2004 р. було ухвалено «Рамкову конвенцію про охорону і сталий розвиток Карпат» [101].

Загалом напрацьовано належну вітчизняну нормативно-правову базу. Нині чинним є Указ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року від 30 вересня 2019 р. Закон «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» передбачає захист прав людини, верховенство права, належне врядування, участь громадськості, представників бізнесу та соціальних партнерів у управлінні, солідарність всередині поколінь і між поколіннями, використання найкращих з наявних знань, пріоритет превентивних заходів.

Важливими є такі елементи стратегічного бачення сталого розвитку як заходи з збереження національних культурних цінностей і традицій, протидії корупції, впровадження досягнень науки у практику, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Також в Україні сформоване належне інституційне забезпечення сталого розвитку. Інформацію з питань сталого розвитку суспільства в Україні можна отримати в таких організаціях:

- Представництво ООН в Україні;
- Громадська організація «Інститут стійкого розвитку»;
- Центр сталого розвитку та екологічних досліджень;
- Всеукраїнська громадська організація «Україна. Порядок денний на 21 ст.»;
- Громадська організація «Товариство сталого розвитку»;
- Програма місцевих екологічних дій Агенції з міжнародного розвитку США.

Інституційне забезпечення розвитку місцевих громад у сучасній Україні пов'язується з процесами децентралізації. Прогресивні зміни у цій царині були задекларовані у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. Цим документом було визначено напрями, механізми і строки формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [102].

Ці значно активізувались у зв'язку зі змінами до законодавства у 2015 році, коли було розпочато процес добровільного об'єднання територіальних громад.

Ідеї сталого розвитку набули значного поширення на рівні громадянського суспільства та у медійному просторі. Інформаційну підтримку з роз'яснення питань сталого розвитку широким верствам суспільства здійснюються на різних загальнодоступних ресурсах.

Отже, нормативне регулювання сталого розвитку в Україні реалізується на різних рівнях, зокрема ратифікованих міжнародних угод, галузевих законів, державних стратегій.

Поряд з розвитком нормативної бази регламентації та сприяння сталому розвитку в Україні, відбувалося становлення її інституційної системи. Так, у 1997 році в Україні було створено Національну комісію зі сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України (Постанова КМУ від 8 жовтня 1997 р. № 1123). За ініціативи Програми розвитку ООН та Агенції США з метою поєднання інтересів суспільства та природи у 1999 р. було започатковано Міжнародний проект «Програма сприяння сталому розвитку в Україні» [103].

Згідно з Указом Президента України (№ 664/2009 від 21.08.2009 р.) та відповідним затвердженням Положенням було створено Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку [104]. Її метою визначено підвищення ефективності наукової та інноваційної діяльності, її спрямування на впровадження в Україні моделі сталого. Ця мета деталізується у наступних напрямках роботи Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку [104]: вивчення стану реалізації державної політики у цій сфері, підготовка пропозицій щодо пріоритетів розвитку наукової та інноваційної діяльності; аналіз та обговорення проблемних питань, що перешкоджають впровадженню моделі сталого розвитку; узагальнення міжнародного досвіду впровадження моделі сталого розвитку та пропозиції щодо його використання в Україні; аналіз проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, проведення громадських консультацій, розгляд пропозицій державних органів, вітчизняних, іноземних та міжнародних організацій, підприємств і установ з профільного напрямку.

Загалом, до найважливіших передумов переходу України на модель сталого розвитку дослідники відносять:

- ефективне та екологічнобезпечне функціонування економіки для досягнення вищих показників життєвого рівня населення, цілеспрямованого розв'язання соціальних та ресурсо-екологічних проблеми розвитку суспільства;
- раціональне використання, збереження і відтворення природних ресурсів, охорона навколишнього середовища;
- підтримання у біосфері екологічної рівноваги, чистого і здорового довкілля;
- стабілізація демографічної ситуації та чисельності населення і встановлення у суспільстві принципів соціальної справедливості, створення системи правових гарантій та ефективної демографічної політики для досягнення економічного, соціального та екологічного благополуччя кожної сім'ї;
- розширення масштабів міжнародного співробітництва у сфері ефективного розв'язання ресурсо-екологічних проблем і завдань сталого розвитку, підвищення його результативності та ефективності, застосування в національній економіці найновіших світових досягнень науковотехнологічного і соціально-екологічного прогресу.

Серед заходів, спрямованих на реалізацію цих завдань, до пріоритетних відносять: моніторинг забруднень всіх складових елементів і ресурсів природного середовища, їх джерел, рівнів, та виявлення найнебезпечніших для здоров'я людини місць; моніторинг трансформації ландшафтів і агроландшафтів, зміни стану наземних і водних екосистем під впливом антропогенних навантажень; оцінка негативних впливів на людину й екосистеми стосовно гранично допустимих і критичних рівнів забруднень та антропогенних навантажень, розробка критеріїв допустимості і критичності цих впливів на різні елементи біосфери й людину; оцінка

екологічної, економічної, соціальної та естетичної шкоди, яка завдається навколишньому середовищу внаслідок його забруднення і деградації; прогнозування динаміки антропогенних впливів і навантажень на біосферу; обґрунтування напрямів природоохоронної діяльності; розробка ефективних та екологічно безпечних техніко-технологічних рішень, оптимальне, з погляду екологічних критеріїв, розміщення підприємств і виробництв, що дасть можливість істотно зменшити негативні навантаження на природу; визначення напрямів, способів і методів реструктуризації та модернізації екологічно безпечних виробництв і підприємств [11].

Загалом слід визнати доволі ґрунтовну та прогресивну вітчизняну нормативно-правову базу з питань сталого розвитку, оперативне декларування міжнародних принципів у політики України, належне інституційне забезпечення імплементації цілей. Однак, варто зауважити, що рівень та стан реалізації політичних стратегій сталого розвитку залежить від конкретних напрямів та заходів суспільної політики, які будуть проаналізовані нижче.

3.2. Державна підтримка ключових секторів суспільства умовах повномасштабного вторгнення: виклики та перспективи

Військові дії на території України значно ускладнюють досягнення сталого розвитку. Вони постійно наносять разючої шкоди всім цілям сталого розвитку, зокрема погіршують стан екології та соціальний рівень життя, загострюють демографічні проблеми, створюють нові соціальні розколи у суспільстві, погіршують інвестиційний клімат і знижують прибутки, які можна було б спрямувати на зелену економіку, руйнують соціальну інфраструктуру тощо. Варто відзначити, що навіть за таких умов українське суспільство прагне адаптуватись до окреслених викликів на принципах сталого розвитку. Проте, перспективним залишається завдання розробки превентивних, а не кризових стратегій.

Для деталізації ролі української публічної політики у сфері сталого розвитку, так само як у попередніх розділах кваліфікаційної роботи розглянемо публічну політику за напрямками.

Аграрна політика України має ключове значення як для забезпечення власної продовольчої безпеки, так і для експорту. Наша держава прагне впроваджувати європейські практики управління аграрним сектором, зокрема надає державні дотації та грантові програми у галузі фермерства, садівництва, тепличного господарства, наприклад пільгове кредитування 5-7-9%, стимулює розвиток кооперативів. Також держава компенсує аграріям придбання техніки та обладнання українського виробництва, надає гранти на розвиток переробних підприємств, фінансує розвиток індустріальних парків [105].

Відповідно до передових зелених стандартів стимулюється розвиток органічного землеробства, зменшення використання хімічних добрив і пестицидів, раціональне використання води, впровадження так званого «точного землеробства», пов'язаного з GPS-контролем техніки, використання дронів і супутникового моніторингу.

Важливим питанням залишається земельне. 31 березня 2020 року Верховна Рада України ухвалила рішення про скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення [106]. Воно було спрямовано на підвищення ефективності сільського господарства, однак викликав побоювання низки експертів щодо погіршення становища селян. Варто зауважити, що було вжито низки заходів для перешкоджання монополізації на ринку землі, зокрема існує максимальний ліміт володіння однією особою (фізичною або юридичною) — до 10 000 га, іноземці та іноземні компанії наразі не можуть купувати землю. Натомість, орендарі отримали переважне право купівлі земельних ділянок. Також заборонений продаж державної та комунальної сільськогосподарської землі.

Попри початок повномасштабного вторгнення, з 1 січня 2024 року триває «другий етап» земельної реформи: юридичні особи (zareєстровані в Україні) отримали право купувати сільськогосподарську землю [107].

Екологічна політика здійснюється на підставі Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [108]. Також реалізується Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України [109]. У цьому документі визначаються такі цілі як формування екологічних цінностей, забезпечення сталого розвитку природних ресурсів, інтеграція екологічної політики в економіку, зниження екологічних ризиків та вдосконалення системи природоохоронного управління. Досягнення цієї мети передбачається реалізувати через збереження біорізноманіття та розвиток природно-заповідних територій, інтегрування екологічної політики в усі сфери соціально-економічного розвитку країни, зниження екологічних ризиків для мінімізації їхнього впливу на екосистеми та здоров'я громадян, розвиток державної системи природоохоронного управління та забезпечення ефективної роботи басейнових рад. Серед прикладів заходів екологічної політики можна згадати проведення щорічних конкурсів, таких як «До чистих джерел» та конкурс соціальної реклами природоохоронного спрямування; розміщення та оновлення стратегій і програм екологічного спрямування на офіційних веб-сайтах органів влади.

Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року прагне попереджати екологічні проблеми і завчасно усувати причини їх виникнення. Її основою є доктрина нової екологічної політики, спрямованої на ресурсоефективну, циклічну та низьковуглецеву економіку.

Серед керівних документів екологічної політики доречно згадати і Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року [95]. Її метою є вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату, зокрема створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян.

Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року [96] передбачає скорочення викидів і збільшення поглинання парникових газів,

впровадження екологічно безпечного виробництва із застосуванням «зелених» технологій у всіх секторах економіки.

Викликом *енергетичної політики* завжди була залежність від зовнішніх енергетичних ресурсів, що зумовлювало їх обмеженість та висока вартість, нераціональне використання сировинної бази та робочої сили. До факторів низької ефективності використання ресурсів також відносять такі: висока ресурсоємність ВВП, яка в 2–3 рази перевищує середній рівень, досягнутий в країнах ЄС; низький рівень глибини переробки мінеральної сировини; зростання обсягів експорту сировини і продукції з неї.

Початок повномасштабного вторгнення став стимулом для диверсифікації джерел газу та електроенергії, відмова від імпорту з РФ, перехід на реверсні поставки з ЄС, зокрема завдяки синхронізації з ENTSO-E, розвитку підземних газових сховищ як частини європейського енергоринку.

В Україні невпинно зростає обсяг споживання енергії з відновлюваних джерел, здійснюється будівництво сонячних та вітрових електростанцій у Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській та інших областях, реалізуються проєкти з переходу на біомасу (Вінниця, Житомир, Кам'янець-Подільський).

Програми із забезпечення енергоефективності реалізується завдяки встановленню інтелектуальних лічильників, модернізації електромереж, надання кредитів для населення (“теплі кредити”), фінансування утеплення будинків ОСББ, модернізацію систем опалення (“Енергодім”).

Затверджено Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, зокрема завдяки розвитку водневої енергетики у партнерстві з ЄС, розвиток електротранспорту: підтримка виробництва електробусів, створення мереж зарядних станцій.

Відновлення та зміцнення енергомереж після російських обстрілів (трансформатори, ПС, підстанції) посприяли їх поступовій модернізації за принципом “розумних мереж” (smart grids) у великих містах або децентралізованої генерації та мікромереж (генератори, СЕС на дахах, мікрогрід-проєкти) для підвищення стійкості системи.

Варто зауважати, що розумні мережі створюють умови «інтерактивності» та самокерованості, зокрема забезпечують двосторонній обмін даними між споживачем та енергетичною компанією, оптимальні маршрути передачі енергії, швидке виявлення та локалізацію аварій, інтеграцію великої кількості ВДЕ (сонце, вітер), економію енергії за рахунок точного вимірювання та автоматичного регулювання. До основних компонентів Smart Grid належать інтелектуальні лічильники (Smart Meters), сенсори та система моніторингу, автоматизовані підстанції.

Для прикладу у великих містах (Київ, Львів, Вінниця, Дніпро) впроваджують проекти “розумних” районів, що забезпечують автоматизацію підстанцій, дистанційне керування, smart-обладнання. Деякі університети, лікарні та муніципальні об’єкти впроваджують мікромережі з СЕС та накопичувачами, що здатні працювати автономно. ДТЕК Київські електромережі” тестує системи автоматичного відновлення живлення (AVR, FDIR) [110].

Реалізацію принципів сталого розвитку у економічній політиці слід розглядати у контексті комплексних державних ринкових реформ, структурною і техніко-технологічною перебудовою суспільного виробництва, екологізації базових галузей економіки та усіх сфер людської діяльності. Засади *економічної політики* деталізуються у «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [111]. Цей документ до пріоритетів національної економіки відносить перехід до стандартів економічно безпечного виробництва і споживання, забезпечення сталого економічного розвитку.

Варто зазначити, що багато науковців послідовно та обґрунтовано доводять переваги переходу на принципи циркулярної економіки в Україні [110]. До конкретних кроків її реалізації можемо навести такі заходи як управління відходами, що здійснюється на основі Національна стратегія управління відходами [93]. Вона передбачає введення систем розширеної відповідальності виробника щодо певного виду відходів, розробленням

технічних регламентів з питань поводження з відходами, розроблення регіональних планів управління відходами та будівництво заводів з переробки відходів. У дорожній карті стратегії також вказано завдання щодо кожного виду відходів і збирання, переробки та утилізації.

Міжнародні організації активно проводять просвітницьку діяльність щодо можливостей переходу бізнесу на принципи циркулярної економіки [112]. Водночас, аналітики відзначають, що цілісна політика переходу до циркулярної економіки ще не сформувалась [113].

Освітня політика в Україні здійснюється згідно з Йоганнесбурзьким планом реалізації (JPOI) щодо досягнення загальної початкової освіти до 2015 року (2002), Дакарською рамковою програмою дій щодо освіти для всіх, усунення гендерної нерівності в початковій та середньої освіти до 2005 р. та на всіх рівнях освіти до 2015 р.

Її принципами є інклюзивність освіти, навчання впродовж життя, виховання громадянських, санітарних, споживчих навичок від початкової до вищої школи, а пріоритетними напрямками досліджень є такі міждисциплінарні теми як культура та релігія для сталого майбутнього, корінні знання та стійкість, гендерні проблеми та сталий розвиток, населення та розвиток, стале сільське господарство, туризм, стійкі спільноти.

Освітня політика продовжує трансформуватись під впливом стрімких суспільних змін. Актуальними тенденціями стратегій сталого розвитку в освіті відносимо її демократизацію, глобалізацію та цифровізацію. Глобальні комунікаційні зв'язки освітніх закладів збільшують їх потенціал у забезпеченні цілі сталого розвитку із партнерства заради миру та спроможних інститутів. Академічна спільнота стає суб'єктом стратегічних комунікацій та культурної дипломатії, оскільки поширює достовірну інформацію про поточні події та рішення, осмислення історичних кейсів військових конфліктів та їх вирішення, трансформації сучасних міжнародних відносин, перспектив подальшої демократизації та євроінтеграції через особисті та організаційні контакти, наукові заходи. Прикладом таких комунікацій стали цілеспрямовані дії

університетів із привернення уваги світової громадськості до подій в Україні із підписання петицій і звернень щодо розголошення достовірної інформації про ситуацію в Україні [114].

Важливе місце в освіті займає її цифровізація, трансформація уявлень про академічну етику і доброчесність, ролі критичного мислення, медіа грамотності, набуття м'яких навичок в освітньому процесі. До них, зокрема належать лідерство, комунікабельність, креативність, підприємництво, винахідливість, ініціативність, дисципліна, наполегливість, мотивованість, цілеспрямованість, вміння презентувати себе, працювати в команді, емпатія співпрацювати, організаційні навички. Високу цінність мають атрибути глобального громадянства (здатність до міжкультурного спілкування, толерантність, відкритість, повага до різноманітності, активна політична участь, повага до навколишнього середовища).

Нових підходів до освітньої політики вимагає розвиток технологій штучного інтелекту. Зокрема, йдеться про стандарти і методологію дослідження, цитування, допустимих засобів застосування ШІ, зокрема для спрощення наукового пошуку первинної інформації, обробки та візуалізації статистичних та інформаційних даних, розширення можливостей аналізу широкого предметного поля, проведення масштабних і глибоких досліджень. Водночас, необхідно мінімізувати ризики отримання недостовірної інформації, поширення фейків або необґрунтованих точок зору у процесі застосування штучного інтелекту [67].

Отже, якісна освіта є і метою і механізмом імплементації інших принципів сталого розвитку. Наприклад, досягнення більшості цілей неможливе без критичного мислення, здатності протистояти пропаганді, популізму, формування національної ідентичності та громадянської культури. Доступність освіти є інструментом подолання бідності, соціального партнерства, забезпечення рівності, зменшення соціальної бази для насильства та екстремізму. Активна громадянська позиція і свідомість молоді в

майбутньому стане запорукою інвестицій в зелену економіку, зміцнення інститутів громадянського суспільства та політичної участі.

Характер освітньої політики в Україні змінюється в умовах збройної агресії. Зростає значення патріотичного виховання та соціальної відповідальності досліджень. Освітній процес, серед іншого, виступає інструментом протидії ворожій пропаганді, зниження ймовірності споживання неправдивої інформації. Це зміщує акценти на зростання громадянської культури, підвищення кваліфікації освітян у вмінні визначити якість використовуваної інформації, здатності до її критичного аналізу. Невід’ємний атрибут наукової діяльності у сучасних умовах – це ретельна перевірка будь-якої інформації та відмова від її розповсюдження у випадку будь-яких сумнівів щодо її достовірності або однозначності.

У світлі українських реалій важливого значення набуває вторинна соціальна адаптація, а тому і навчання впродовж життя. Зміна професійного напрямку чи підвищення кваліфікації актуальне для внутрішньопереміщених осіб, ветеранів, старших груп населення тощо, а потенційно – для успішної реінтеграції тимчасово окупованих територій.

У контексті проаналізованих тенденцій можна сформулювати рекомендації з оптимізації освітньої політики для ефективної реалізації концепції сталого розвитку шляхом оптимізації громадянської культури та політико-правової свідомості, екологічного мислення, ідей суспільного миру та консолідації на засадах демократичних європейських цінностей, патріотизму та національної ідентичності.

В Україні здійснюються цілеспрямований вплив на досягнення гендерної рівності. Реалізація *гендерних політик* передбачає вирівнювання гендерного дисбалансу в суспільному житті, усунення гендерної дискримінації та подолання гендерних стереотипів у суспільстві. Державна гендерна політика передбачає централізовані і постійні заходи, зокрема експертизу всіх сфер життя і вироблення певних параметрів відстеження гендерних змін, розробка глобальних, регіональних та місцевих програм, планів дій забезпечення

гендерної рівності, обґрунтування управлінських рішень із цілеспрямованої трансформації всіх сфер суспільного життя на засадах гендерної рівності, проведення інформаційних кампаній та освітньо-виховних заходів із забезпечення гендерної рівності [115].

Названі політики реалізуються згідно з Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [116]. Він затвердив демократичні принципи забезпечення гендерної політики. В українському законодавстві відсутні дискримінаційні або обмежуючі норми, які б перешкоджали політичній реалізації жінок чи чоловіків. Однак, на практиці і досі частими є випадки гендерно зумовлених злочинів, домашнього насильства. Також існує низка гендерних стереотипів (патріархальне приписування жінці її потреби в керівництві і покорі чоловікові, схильність до афективності, зосередженні на материнстві як успішній життєвій траєкторії, акцентування на тілесності жіночої статі тощо) [117].

Тож актуальною залишається проблема захисту прав жінок, подолання суспільних стереотипів, імплементація нормативно затверджених принципів через ухвалення політичних рішень та формування відповідної суспільної свідомості. Велику роль у цьому процесі відіграє громадський сектор, зокрема міжнародні неурядові організації. Наприклад, під егідою ПРООН було розроблено практичний посібник щодо впровадження гендерного підходу, у якому визначено такі напрями застосування гендерного компонента при прийнятті політичних рішень як рівне гендерне представництво складу учасників, які розробляють рішення; принципи гендерної рівності в основі змісту питань; врахування гендерного інтересу у межах конкретного проекту; використання наукового аналізу, аргументів гендерного підходу та реальну інформацію щодо гендерного питання; постійний контроль, оцінювання та звітність з позицій гендерного підходу; організація взаємодії для зміцнення гендерного підходу; систематичне уточнення гендерної програми залежно від обставин [118].

До державних інститутів відповідальних за її гарантування гендерної рівності можемо віднести Верховну Раду України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважені центральні і місцеві органи виконавчої влади; громадські об'єднання [115].

Стратегія сталого розвитку в Україні до 2030 року передбачила реалізацію таких завдань як ліквідація всіх форм статевої дискримінації за допомогою нормативно-правового регулювання, врахування гендерної складової в національних, галузевих і регіональних стратегіях і програмах розвитку, зменшення рівня гендерно зумовленого насильства, зокрема пов'язаного зі збройним конфліктом на сході України, запобігання домашньому насильству та жорстокого поводження з дітьми, збільшення частки жінок серед народних депутатів України до 30 %, депутатів обласних і місцевих рад - до 30 %, вищих державних посадовців до 30 %, розширити економічні можливості та рівень зайнятості жінок [13].

За даними Глобального індексу гендерного розриву, гендерний дисбаланс в Україні поступово зменшується за такими індикаторами як економічна участь та кар'єрні можливості, освіта, здоров'я, політичні права. Так, у 2022 Україна була на 81-му місці в рейтингу, у 2023 – на 66-му, у 2024 – на 63-му зі 146 країн. Цікаво, що найбільше зростання відбулося в освіті, де у 2024 році було досягнуто повної гендерної рівності. Доволі значним є і місце в рейтингу у економічній сфері (Україна піднялася з 62-го на 40-е місце). Натомість, у політичній категорії наша країна посідає лише 91 місце рейтингу. На жаль, у сфері здоров'я і 20 тривалості життя відбулося падіння в рейтингу з 37-го до 42-го місця [119].

Російська агресія та наслідки війни ускладнюють досягнення рівності, загострюють певні соціальні суперечності. Це свідчить про необхідність подальшої розробки політичних коротко-, середньо- та довготермінових стратегій гендерного вирівнювання.

Зважаючи на розвиток децентралізаційних процесів значну роль у реалізації цілей сталого розвитку відіграє регіональна та місцева політика. За останні роки ця проблематика викликала значний інтерес у науковців. Сталий розвиток громад у своїх працях розглядали Панчишин Т. та Вдовин М. [120], Невелєв О.М. [121], Чернихівська А. В. [122], Лапінов А. [123].

Проведена у 2014 р. адміністративно-територіальна реформа в Україні [124] надала громадам більше можливостей щодо надходжень у місцеві бюджети, але й посилила відповідальність за використання ресурсів навколишнього середовища. Так само місцеві суб'єкти господарювання нині більш зацікавлені у економічному процвітанні громади, підтримці розвитку інфраструктури та благоустрою.

У Концепції сталого розвитку населених пунктів України було сформульовані його критерії [100]: висока економічна та техніко-економічна ефективність, оптимальне поєднання природних компонентів і штучного середовища, стабільність екосистеми і відтворення ресурсів міського розвитку. Соціальна ефективність громади визначається максимальною зайнятістю, забезпеченістю житлом, рівним доступом усіх верств населення до сфери послуг. Культурна ефективність передбачає збереження культурної спадщини, архітектурного надбання, високих естетичних якостей середовища, формування і постійний розвиток міської культури та високу громадську відповідальність за збереження матеріального і духовного середовища населених пунктів; комплексне будівництво всіх підсистем поселення, раціональне функціональне зонування і мінімальне ресурсоспоживання, що дає економію території, енергоресурсів, фінансових і матеріальних ресурсів та громадського часу в перерахунку на одного мешканця; можливість адаптування структури поселень при виникненні нових потреб, функцій і транспортного розвитку.

Для реалізації названих цілей трансформуються процеси ухвалення управлінських рішень у напрямку створення механізму єдиної системи планування та управління процесами міського розвитку на макро-, мезо- та

мікрорівнях, удосконалення розвитку законодавчої бази з посиленням ролі місцевих нормативно-правових актів.

В Україні реалізуються сучасні принципи формування міського простору (SMART-city). До них відносять [100]: системи інформаційної підтримки міської виконавчої влади; ефективне використання енергоресурсів; зорієнтованість на пішохода, мінімізація індивідуального транспорту; «озеленення» міста; віддалений доступ до всіх видів сервісів і послуг; комунікативність міського простору; оптимізація системи навчання, розвиток дистанційної освіти; система охорони здоров'я населення, орієнтована на випередження хвороби.

На жаль, нині імплементація багатьох принципів сталого розвитку виявляється неможливою чи навіть потребує уточнень внаслідок крайнього загострення мілітарних загроз. Безумовно, всі галузі суспільного життя перебувають у кризовому стані через руйнування інфраструктури. Наприклад, внаслідок бойових дій скоротились обсяги аграрного виробництва, оскільки зазнали пошкоджень сільськогосподарські об'єкти, техніка, складські приміщення, заводи з переробки та обробки продукції.

Також ускладнились або зруйнувались звичні логістичні ланцюги (згадаємо блокування портів та «зернові війни» на кордоні з Польщею). Близько 30% сільськогосподарських угідь України непридатні для обробітку, оскільки перебувають у зоні бойових дій або тимчасово окуповані. Значно поглибилась традиційна проблема депопуляції села у зв'язку з міграційними процесами через бойові дії, що посилює брак робочої сили на багатьох сільськогосподарських підприємствах [125].

Фокус уваги вітчизняної економіки об'єктивно перепрофілюється з огляду на вимоги військового часу, зокрема зростають обсяги військовопромислового комплексу (ВПК) відповідно до потреб імпортозаміщення. На 2024 р. частка українського озброєння склала 30 %, але в окремих видах техніки вітчизняне виробництво досягло значно більших

успіхів. Наприклад, українські дрони становлять 96,2 % з усіх БПЛА, які використовували ЗСУ [127].

Так само перепрофілювання на забезпечення армії зазнає низка інших галузей промисловості, наприклад легка, харчова промисловість, сектор ІТ. Тобто, в даному прикладі йдеться про вимушений відхід від пріоритетів сталого розвитку за потреби вирішити поточні нагальні питання. Водночас, швидка адаптація до нових умов вказує на конкурентоспроможність та ефективність української економіки, здатність поповнювати державний бюджет, навіть в умовах війни.

Актуальним перспективним напрямом економіки, тісно пов'язаним з охороною здоров'я є забезпечення потреб осіб з особливими потребами, наприклад, виробництво транспортних засобів та засобів мобільності для осіб з інвалідністю, реабілітаційна техніка, сервісна робототехніка тощо.

Також оголошені пріоритети зовнішньої політики, а саме - процеси роззброєння та нейтральності на початку нашої незалежності були спрямовані на прагнення увійти до співтовариства демократичних країн. Проте, на сучасному етапі вони цілком вичерпали себе і мають бути замінені на розвиток власного військового виробництва та однозначної підтримки євроінтеграційного курсу.

Досягнення сталого миру залежить і від імплементації інших принципів сталого розвитку. Для прикладу, подолання бідності, соціальне партнерство, якісна освіта, забезпечення рівності є гарантією зменшення соціальної бази для насильства та екстремістських поглядів.

У відповідь на складну ситуацію реалізується низка важливих напрямів публічної політики, які охоплюють водночас всі або кілька напрямів політики. Окреслимо деякі з них.

По-перше, це *диджиталізація* – розробка нових цифрових сервісів і вдосконалення вже існуючих. Зокрема, постійно підвищується безпека користування цифровими мережами через посилення нових вимог щодо

ідентифікації користувачів, покращення цифрової культури громадян, протидія кібер злочинам та дезінформації. Також впроваджуються можливості інтеграції відомостей про громадян з різних державних електронних баз даних, що полегшує та посилює прозорість адміністративних послуг.

По-друге, здійснюються заходи з оптимізації *енергетичної політики та ядерної безпеки* шляхом удосконалення ціноутворення на постачання електроенергії; сприяння в реалізації інвестиційних проєктів із безпеки об'єктів енергетичної інфраструктури.

По-третє, відбувається сприяння *освіті та професійній підготовці*, можливостям навчання впродовж життя, перекваліфікації, поглиблення вивчення англійської мови в освітньому процесі, створення умов для державного фінансування професійного навчання, визнання освіти, отриманої за кордоном, об'єднання закладів вищої освіти.

По-четверте, зміцнюються гарантії *захисту прав та соціальної підтримки вразливих категорій громадян*, передусім для дітей і ветеранів війни. Серед інновацій владних рішень у цій галузі можна згадати реалізацію експериментального проєкту по догляду за дітьми з інвалідністю; щодо надання учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни допомоги для занять фізичною культурою та спортом; забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб; уточнено Порядок надання та позбавлення статусу учасника бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни іноземцям та особам без громадянства; надання розширених послуг з первинної медичної допомоги особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України [127].

По-п'яте, посилюється роль *органів місцевого самоврядування*, зокрема у фінансуванні національних інвестиційних проєктів, надання освітніх та соціальних субвенцій, збільшення майнової власності територіальних громад.

По-шосте, маємо підстави констатувати значну активізацію *зовнішніх відносин* у напрямку формування позитивного іміджу нашої держави на міжнародній арені, зокрема й поглиблення співпраці в галузі охорони

навколишнього середовища, узгодження її з нормами Європейського Союзу, залучення інвестицій міжнародних організацій до української економіки, посилення санкцій проти РФ.

Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні на належному рівні здійснюється публічна політика сталого розвитку. Нормативно та інституційно забезпечені всі її основні напрями. Попри значні матеріальні, людські, інфраструктурні втрати в умовах повномасштабного вторгнення, наша держава продовжує імплементувати кращі практики ЄС, розвивати міжнародну співпрацю, залучати інвестиції. Це дає змогу зберігати позитивну динаміку у напрямку державного реформування та реалізації принципів сталого розвитку.

ВИСНОВКИ:

Таким чином, проблема реалізації цілей сталого розвитку у сучасному світі набувають особливого значення. Ця парадигма історично пов'язана з принципами балансу суспільного розвитку та екологічної системи. Зародження цих ідей можемо побачити ще у XIX столітті. Але особливого розвитку ідеї сталого розвитку набувають наприкінці XX століття як реакція на надмірні обсяги споживання людством життєво важливих ресурсів, високий рівень забруднення навколишнього середовища. У кваліфікаційній роботі виокремлено такі етапи становлення ідеї сталого розвитку як попереднє накопичення ідей (середина XIX – середина XX ст.), визначення терміну, його нормативне та інституційне закріплення (кінець XX ст.), уточнення та розширення змісту, імплементація у національні законодавства (XXI ст.).

Сучасне значення сталого розвитку набуло міждисциплінарного характеру та вийшло за межі екологічного мислення. Нині ця концепція фокусується на здатності суспільства зберігати сталість завдяки раціональному використанню ресурсів, обмеженню перебільшених споживчих прагнень, ощадливому ставленню до навколишнього середовища.

До пріоритетів сталого розвитку відносять не лише боротьбу зі зміною клімату, чисту воду і повітря, збереження біорізноманіття. Його стратегії

включають також викорінення голоду, крайньої бідності, всіх форм нерівності та дискримінації, якісну систему освіти та охорони здоров'я, розвиток міст і громад, їх інституційної спроможності, досягнення миру і стабільності завдяки співпраці з міжнародними партнерами у всьому світі.

Реалізація цілей сталого розвитку передбачає трансформацію суспільного, світогляду наявність сильних інститутів та чітких правил на глобальному рівні, ефективних практик з децентралізації та сильних місцевих громад. Відтак, стратегічні пріоритети та шляхи імплементації цілей сталого розвитку мають бути важливою складовою публічної політики. Політичні рішення є основною гарантією наявності централізованих зусиль і спрямування ресурсів на імплементацію екологічних рішень з досягнення балансу між інтересами суспільства і можливостями природи. Нормативно та стратегічно затверджений «зелений» курс забезпечує його системну та послідовну реалізацію. Окремим напрямом політики є інформаційно-роз'яснювальна робота спрямована на формування відповідних суспільних цінностей.

Сталий розвиток як пріоритет публічної політики реалізується як в межах державних стратегій, так і у формі громадських ініціатив, соціального партнерства, тристоронніх проєктів. Також реалізація цілей сталого розвитку вимагає належної уваги на всіх рівнях публічної політики. На глобальному рівні вона здійснюється у формі партнерства з міжнародною спільнотою та вироблення загальнолюдських ціннісних і програмних засад сталого розвитку. На рівні держави здійснюються ініціативи щодо їх імплементації у конкретні політики з урахуванням культурно-цивілізаційних особливостей та специфіки розвитку країни. На локальному рівні відбувається розбудова сталих міст та громад, впроваджуються ощадливі смарт технології.

З огляду на євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України особливого значення набувають політики сталого розвитку ЄС. Європейське співтовариство завдяки спільним політикам та зусиллям досягло значних результатів у впровадженні цінностей зеленого мислення. Фундаментальним

документом, що регламентує співпрацю у сфері цілей сталого розвитку є Європейська Зелена Угода (European Green Deal). Її принципи реалізуються завдяки таким стратегіям як циркулярна економіка, що передбачає замкнений цикл виробництва, утилізацію відходів, декарбонізації виробництва. Підтримка аграрної політики, фермерських господарств, продовольчої безпеки забезпечується шляхом впровадження стратегії від лану до столу (FromFarmToFork), а також точного землеробства спрямованого на раціональне землекористування, зменшення використання пестицидів та ресурсів. Стала енергетична політика здійснюється завдяки диверсифікації джерел, створення спільного енергетичного ринку, енергозаміщення, розумних мереж і лічильників. Постійно вдосконалюється якість системи охорони здоров'я, освіти, гендерної рівності. Так само ефективно ці практики впроваджуються на місцевому рівні в межах досягнення цілі сталого розвитку міст і громад у відповідності до концепції Smart City. Вона передбачає також заходи з озеленення, збереження природного та культурного середовища місцевості, розумне зонування міського простору, мінімізація використання приватного автомобільного транспорту.

В Україні сформовано належно нормативно-правову базу із забезпечення реалізації цілей сталого розвитку, яка постійно оновлюється та уточнюється у відповідності до міжнародних трендів та вимог часу. Доволі прогресивний характер мають напрацьовані у різних галузях стратегії та дорожні карти. Інститутами із забезпечення цілей сталого розвитку у нашій державі є не лише державні виконавчі структури, але й громадський сектор. Перспективною видається тристороння співпраця влади, бізнесу і громади, що набирає популярності і безумовно позитивно вплине на рівень досягнення цілей сталого розвитку.

Також варто зауважити послідовне впровадження принципів зеленого мислення не лише на рівні національних політичних інститутів. Зростає роль міжнародної спільноти у сприянні реалізації стратегій, корегування їх змісту та моніторингу досягнень, а також залучення інвестицій. Високу інституційну

спроможність демонструють місцеві органи, впроваджуючи новітні зелені технології у розвитку інфраструктури, енергозберіганні, ощадливому використанні ресурсів. Особлива роль останніх полягає у формуванні екологічної культури населення шляхом безпосередньої участі у реалізації проєктів сталого розвитку та демонстрації їх переваг для населення.

Попри всеохоплюючу кризу та руйнування воєнного часу стратегії сталого розвитку залишаються серед основних державних пріоритетів і продовжується цілеспрямоване впровадження цілей сталого розвитку. Багато викликів Україна змогла перетворити на можливості удосконалення слабких місць екосистеми. Для прикладу, у відповідь на обстріли енергетичної системи активізувались державні проєкти з підтримки впровадження альтернативних методів енергетики, енергоефективних технологій та розумних мереж у бізнес та обслуговування багатоквартирних будинків. Розвивається автономність та ініціативність місцевих громад, що здобувають досвід соціального забезпечення, ліквідації та попередження наслідків аварій і криз. Поглиблюється міжнародна співпраця та впровадження європейських практик природокористування.

Загалом проблема реалізації публічної політики у сфері сталого розвитку набуватиме дедалі більшого значення з огляду на світові тренди та вітчизняні реалії. Безумовно, напрацьовані вже сьогодні практики сприятимуть вирішенню нових викликів, зокрема повоєнного відновлення та реінтеграції українських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Daly H. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. Boston: Beacon Press, 1996.
2. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J. Limits to Growth: The 30-Year Update. White River Junction: Chelsea Green, 2004.
3. Forrester J. World Dynamics. Cambridge: Wright-Allen Press, 1971.
4. Бех В. П., Бех Ю. В., Туленков М. В., Кравченко А. А., Макаренко Л. М., Рябека Ч., Чепуренко Я. О. Управління сталим розвитком: підручник. Київ, 2018.
5. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ: РВПС України, 1999. 716 с.
6. Загорський В. С. Концептуальні основи формування системи управління сталим розвитком еколого-економічних систем. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 336 с.
7. Кіндратець О. М. Політичні детермінанти сталого розвитку. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2007. 256 с.
8. Кононенко О. Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навч.-метод. посіб. Київ: Прінт сервіс, 2016. 109 с.
9. Основи стійкого розвитку: навч. посіб. / за ред. Л. Г. Мельника. Суми: Університетська книга, 2005. 654 с.
10. Прадун В. П. Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних АПК: автореф. дис. ... докт. екон. наук. Львів, 2005. 41 с.
11. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. Вісник НАН України. 2002. №2. С. 31–40.
12. Global SDG Database. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/dataportal>.
13. Закон України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A>.
14. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: підручник / І. Л. Якименко та ін. Київ: НУХТ, 2022. 337 с.
15. Стратегія сталого розвитку: підручник / за ред. В. М. Боголюбова. Київ:

- ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с.
16. World Business Council for Sustainable Development.
URL: <http://www.wbcsd.org/publicstions/prmedia/press26htm>.
 17. United Nations. Sustainable Development Report 2022.
URL: <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2022/>
 18. UNDP Sustainable Development Program. URL:
<http://sunsite.unc.edu/ucis/Sustainable.html>
 19. Sustainable Development Goals Atlas 2020. World Bank.
URL: <https://datatopics.worldbank.org/sdgoalatlas/>
 20. Віртуальний університет із сталого розвитку суспільства. URL:
<http://foundation.no/vus/whg.htm>
 21. Економічна комісія для Європи. URL: <http://www.unece.org/>
 22. Institute for Sustainable Development Research. URL:
<http://www.sdri.ubc.ca/>
 23. United Nations Commission on Sustainable Development.
URL: <http://www.iisd.ca/linkages/topics/csd/>
 24. ECONET Sustainable Development Network. URL:
<http://econet.apc.org/econet/en/issues.html>
 25. International Institute for Sustainable Development. URL:
<http://www.iisd1.iisd.ca>
 26. Профіль країни ЦСР: Україна. URL:
<https://countryprofiles.unstatshub.org/ukr#goal-11>
 27. Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми ; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, І. Ю. Вільчинська та ін.]; 2-е вид., перероб. і доп. – Львів : «Новий Світ–2000», 2017. – Т.1.: Від зародження до початку XX ст. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.3627827>
 28. Акопян В. Взаємини людини з природою у філософських вченнях. Гілея. Вип. 43:344–351.
 29. Міл Дж. С. Про свободу: есе. Київ: Основи, 2001. 463 с.
 30. Spencer H. The Proper Sphere of Government. *The Literary*

Encyclopedia. Volume [1.2.1.07](#): *English Writing and Culture of the Victorian Period*, 1837-1901.

- 31.Вернадський В. І. Декілька слів про ноосферу. Київ: УЦДК, 2003. 88 с.
- 32.Белл Д. Роз'єднання царин. Політологічні читання. 1994; №3 С. 47–71.
- 33.Тоффлер О. Третя хвиля. Київ: Всесвіт, 2000. 475 с.
- 34.Кастельс М. Інтернет-галактика. Київ: Ваклер, 2007. 304 с.
- 35.Гапоненко В. А. Система інституційних чинників політичної демократизації в Україні. Київ: КНЕУ, 2020. 311 с.
- 36.Pesci A. The Chasm Ahead. New York: Macmillan, 1969. 276 p.
- 37.Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / за ред. Д. Лук'яненка. Київ, 2001.
- 38.Wallerstein I. The Rise and Future Demise of World-System Analysis. 1997.
- 39.Held D. Models of Democracy. Stanford, 1996. 176 p.
- 40.Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
- 41.Odum H., Odum E. Energy Basis for Man and Nature. 1976.
- 42.Strong M., Suzuki S. Planetary Citizenship. New Society Publishers, 2003.
- 43.World Conservation Strategy. IUCN–UNEP–WWF, 1980. 77 p.
- 44.Our Common Future / Brundtland G. Oxford: OUP, 1987. 400 p.
- 45.Білорус О., Мацейко Ю. Глобальна перспектива і сталий розвиток. Київ: МАУП, 2005. 492 с.
- 46.Fukuyama F. The End of History and the Last Man. Free Press, 1992.
- 47.Agenda 21. Київ: Інтелсфера, 2000. 360 с.
- 48.Report on the WSSD. URL:
<https://www.oikoumene.org/resources/documents/report-on-the-worldsummit-on-sustainable-development-wssd>
- 49.Гапоненко В.А. Рихлік В.А. Трансформація демократичного світогляду в умовах глобальних загроз. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 42, с. 198–204. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.25>
- 50.Непийвода В. Проблема відтворення термінів sustainable development.

- Екологічний вісник. 2008; №3. С. 24–26.
- 51.Лелеченко А. Феномен поняття «сталий розвиток». ДУУР. 2017. №12.
<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649>.
 - 52.Мельник Л. Поняття про сталий розвиток. У: Основи стійкого розвитку. Суми: Університетська книга, 2007. С. 411-442.
 - 53.Бурик З. Державне регулювання сталого розвитку України. Львів: Простір М, 2017. 384 с.
 - 54.Васильєва О., Васильєва Н. Концептуальні засади сталого розвитку громад. Інвестиції. 2018. №8 http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2018/17.pdf.
 - 55.Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання XXI ст. URL: <http://www.geograf.com.ua>
 - 56.Сабовчик А., Попович А. Визначення поняття сталого розвитку. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 5. С. 415-422.
 - 57.Шубравська О. Сталий економічний розвиток. Економіка України. 2005; №1. С. 36.
 - 58.Котикова О. Зміст поняття сталого розвитку. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. 2007. № 12. С. 173.
 - 59.Торкатюк В., Бібік Н. Сталий розвиток територій. Бізнес-інформ. 2009; №4: С.127.
 - 60.Зайцева Л. Складові концепції сталого розвитку. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
 - 61.Данилишин Б., Чернюк Л., Фащевський М. Просторова організація продуктивних сил України. Вінниця: Книга-Вега, 2007. 572 с.
 - 62.Про сталий розвиток. URL: <https://sdl.org.ua/about-sustainabledevelopment/>
 - 63.Сталий розвиток для України. URL: <https://sd4ua.org/shho-take-stalijrozvitok/>

64. Караєва Н. та ін. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація ТВС. Суми: Університетська книга, 2008. 384 с.
65. Смержанюк Т. Сталий розвиток в умовах глобалізації. Економічні інновації. 2013; №53, С. 253–260.
66. Гапоненко В.А. Політичні стратегії сталого розвитку. *Дизайн публічної політики*. К. : КНЕУ, 2025. 178 с. С. 157–177.
67. Гапоненко В.А., Топчій О.С. Політичні стратегії сталого розвитку освіти в умовах повоєнної відбудови України. *Сучасні гуманітарні дискусії*. 2025. №1 (3). С. 12–16. [https://doi.org/10.60022/1\(3\)-2MHD](https://doi.org/10.60022/1(3)-2MHD)
68. Чмир О. «Зелена економіка»: сутність, цілі та базові принципи. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/87412468.pdf>
69. «Зелені інвестиції» у сталому розвитку. Світовий досвід та український контекст. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf
70. Брандт М. Добросесність та інклюзивність демократичних процесів в Україні – аналіз проміжних результатів дослідження в областях України. 2019. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Ukr_Integrityand-Inclusiveness-report-FINAL_22-05-2019.pdf
71. Тихомирова Є. Б. Кліматична дипломатія: стратегія комунікації. *International relations*. 2018. № 18-19. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3387
72. Міжнародна політологія: Навч. посіб. / Бульбенюк С. С., Гапоненко В. А., Довганик Н. М. та інші. К. : КНЕУ, 2022. 290 с.
73. Окладна М., Стеценко В. Цифрова дипломатія. Право та інноваційне суспільство. 2020. № 2 (15). С. 13–17.
74. Договір про заснування європейської спільноти. 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text

- 75.The European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-andpolicy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- 76.Farm to Fork Strategy. European Commission. URL: https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en
- 77.Council of EU: From Farm to Fork. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/from-farm-to-fork/>
- 78.EU Pesticides Reduction Targets. URL: <https://food.ec.europa.eu/plants/pesticides>
- 79.Health Policy Overview. URL: <https://health.ec.europa.eu>
- 80.Europe's Beating Cancer Plan. URL: https://health.ec.europa.eu/cancerbeating-cancer-plan_en
- 81.EU4Health Programme. URL: https://health.ec.europa.eu/funding/eu4healthprogramme_en
- 82.REPowerEU. URL: https://commission.europa.eu/repowereu_en
- 83.Hydrogen Strategy for Europe. URL: <https://energy.ec.europa.eu>
- 84.European Clean Hydrogen Alliance. URL: <https://single-marketeconomy.ec.europa.eu>
- 85.Circular Economy Action Plan. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy-action-plan_en
- 86.Circular Economy Policy for Ukraine. URL: <https://dixigroup.org>
- 87.UN News on global hunger. URL: <https://news.un.org>
- 88.Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
- 89.Орхуська конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015
- 90.Послання Президента України «Європейський вибір». URL: <http://www.mfa.gov.ua>
- 91.Постанова КМУ «Про комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки», № 634. 2003.
- 92.Постанова ВРУ № 188/98. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

93. Національна стратегія управління відходами до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/820-2017-%D1%80>
94. Стратегія державної екологічної політики до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2697-19>
95. Концепція кліматичної політики. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/zmina-klimatu/pom-yakshennyazminy-klimatu/kontseptsiya-realizatsiyi-derzhavnoyi-polityky-u-sferizminy-klimatu-na-period-do-2030-roku/>
96. Стратегія низьковуглецевого розвитку до 2050. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/zmina-klimatu/pom-yakshennyazminy-klimatu/strategiya-nyzkovugletseвого-rozvytku-ukrayiny-do-2050roku/>
97. Національна парадигма сталого розвитку України. Київ: ІЕПСР НАНУ, 2012. 72 с.
98. Цілі сталого розвитку: Україна: нац. доповідь. Київ, 2017. 176 с.
99. Національна парадигма сталого розвитку України / наук. ред.: Б. Є. Патон; Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України. К., 2012. 72 с.
100. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України № 1359-XIV від 24.12.1999 р. Офіційний вісник України. 2000. № 1. С. 6.
101. Рамкова конвенцію про охорону і сталий розвиток Карпат. 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text
102. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/go/333-2014-%D1%80>
103. Сприяння сталому розвитку в Україні / Міжнародний проект за ініціативи Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй та Агенції США з міжнародного розвитку. URL: <http://www.undpsust.kiev.ua/>

104. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку № 664/2009 від 21.08.2009 р.
105. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» №552-IX від 31 грудня 2020 р.
106. Ukrainian market for agricultural land opens doors for additional investments. <https://cms-lawnnow.com/en/ealerts/2024/01/ukrainian-marketfor-agricultural-land-opens-doors-for-additional-investments>
107. У 2025 ЕКА подвоїло обсяг застрахованого експорту — 6,5 млрд грн за січень–травень. Мінекономіки.
<https://me.gov.ua/News/Detail/7f80df86-c1e6-405c-bc53-6a3500857325?lang=uk-UA&title=U2025-EkaPodvoiloObsiagZastrakhovanogoEksportu6-5-MlrdGrnZaSichentraven>
108. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12>
109. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/443-2021-%D1%80>
110. Shpak, N., Kuzmin, O., Melnyk, O., Ruda, M., & Sroka, W. Implementation of circular economy in Ukraine: context of European integration, 2020. Resources, 9, 96. doi: 10.3390/resources9080096
 URL:
https://www.researchgate.net/publication/343671037_Implementation_of_a_Circular_Economy_in_Ukraine_The_Context_of_European_Integration

111. Стратегія інноваційного розвитку України.
<https://suspilne.media/639408-kabmin-pracue-nad-strategieu-innovacijnogorozvitku-ukraini-do-2030-roku-smigal/>
112. “Зелений” бізнес для малих і середніх підприємств. Посібник.
 URL: <https://bc.biz.mk.ua/wp-content/uploads/2021/04/ZELENYJ-biznesdlia-MSP.pdf>
113. Нова політика ЄС з “циркулярної” економіки: можливості для України.
 URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf
114. Science for Ukraine. NGO. URL: <https://scienceforukraine.eu/>
115. Гапоненко В. А., Мишак В. Гендерна політика в Україні у реалізації цілей сталого розвитку Гендерна рівність та інклюзія у вищій освіті: від політик до реалізації : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки та Дню Європи в Україні (Київ, 16 трав. 2025 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Навч.-наук. ін-т «Юрид. ін-т» ; [редкол.: Кожура Л. О., Рижук Ю. М., Богданець А. В.]. Київ : КНЕУ, 2025. С. 18–22.
116. Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
117. Довганик Н. Чалюк Ю. Гендерні особливості політичного лідерства. Політичне лідерство. К.: КНЕУ, 2021.
118. Практичний посібник щодо впровадження гендерного підходу.
 URL: https://gender.org.ua/images/lib/vprovadzhennya_gendernyh_pi.pdf
119. Глобальний індекс гендерного розриву та місце України в ньому.
 URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/globalnyy-indeks>
120. Панчишин Т., Вдовин М. Компоненти сталого розвитку територіальних громад та регіонів в умовах суспільно-політичних викликів. Економіка та суспільство. 2023. № 50. URL:

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-23>

121. Невелєв О.М. Сталий розвиток регіону: Стратегічні напрями та механізми. Київ : НДІСЕП, 2001. 95 с.
122. Чернихівська А. В. Концептуальні засади сталого розвитку місцевого самоврядування. Проблеми економіки. 2020. № 3 (45). С. 112117.
123. Лапінов А. Сталий розвиток міст у XXI столітті/ *Collection of Scientific Papers “SCIENTIA”*. 2023. (20 січня; Amsterdam, Netherlands). С. 299–301. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/683>
124. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
125. Ключові виклики для аграрного сектору та основні завдання державної аграрної політики на 2025 рік. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/klyuchovi-vyklykdylya-aharnoho-sektoru-ta-osnovni-zavdannya>
126. Заходи підтримки промисловості в умовах повномасштабної війни. НІСД. 2025. <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/zakhody-pidtrymkypromyslovosti-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viyny>
127. Діяльність Кабінету Міністрів України. НІСД. 2025. <https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/diyalnist-kabinetuministriv-ukrayiny-cherven-2025-roku>

ДОДАТКИ

Додаток 1. Відновлювана енергетика у ЄС. Складено автором із застосуванням ChatGPT на основі сайту eea.europa.eu

Ранг	Країна	Частка ВДЕ (%) (2023)	Швеція
1	(Sweden)	66.4 %.	
	Фінляндія		
2	(Finland)	50.8 %.	
	Данія		
3	(Denmark)	44.9 %.	
4		Латвія (Latvia) ≈ 43 %.	(Eurostat/EEA таблиці дають ~ 43 %).
		Австрія	
5	(Austria)	≈ 40.8 %	(Eurostat датасет показує ~ 40.8 %).
	Португалія		
6	(Portugal)	$\approx 36\text{--}37$ %	(у верхній частині таблиці ЄС).
	Литва		
7	(Lithuania)	≈ 36 %	(дані Eurostat).
	Хорватія		
8	(Croatia)	$\approx 35\text{--}36$ %	(Eurostat).
		$\approx 34\text{--}36$ %	(реально висока частка ВДЕ в електриці, Іспанія (Spain) загальна частка в кінцевому споживанні ≈ 35 %).
9	Румунія		
10	(Romania)	$\approx 33\text{--}35$ %.	
	128.		
	129.		

Додаток 2. Динаміка будівництва ВДЕ в Україні — за типами. Складено автором із застосуванням ChatGPT на основі сайту psecommunity.org

Тип ВДЕ	Динаміка встановлених потужностей (приблизно, за роками)	Коментарі / особливості
---------	--	-------------------------

Сонячні електростанції (ПВ)

- 2010: ~ 3 МВт
- 2011: ~ 191 МВт
- 2012: ~ 326 МВт

Стрімке зростання особливо помітне

- 2013: ~ 616 МВт у 2018–2020 роках. Багато СЕС у
- 2014: ~ 412 МВт • промисловому секторі + приватні
- 2015: ~ 432 МВт • установки.
- 2016: ~ 531 МВт

За даними IEA/SAEE, “зелені

- 2017: ~ 742 МВт тарифи” стимулювали потужні
- 2018: ~ 1 388 МВт інвестиції у сонячні станції.

[IEA+1](#)

- 2019: ~ 4 925 МВт • 2020: ~ 6 094 МВт
- 2021: ~ 6 227 МВт

- 2015: ~ 2 МВт
- 2016: ~ 17 МВт Значний приріст “домашніх” СЕС:
- 2017: ~ 51 МВт приватні домогосподарства

Сонячні (домашні / побутові СЕС)

активно

- 2018: ~ 157 МВт встановлюють панелі, особливо
- після • 2019: ~ 553 МВт впровадження “зеленого тарифу”
- та
- 2020: ~ 779 МВт інших стимулів.
- 2021: ~ 1 205 МВт
- 2010: ~ 87 МВт
- 2011: ~ 151 МВт
- 2012: ~ 194 МВт
- 2013: ~ 334 МВт

Розвиток вітру був повільнішим на

Вітрові електростанції

- 2014: ~ 426 МВт початку, але з 2018–2019 масштаб
- 2015: ~ 426 МВт значно зріс. OECD-звіт також
- (стагнація) підкреслює, що більшість нових
- 2016: ~ 438 МВт великих вітрових проєктів введено
- 2017: ~ 465 МВт саме у 2019–2021 роках. [OECD](#)
- 2018: ~ 533 МВт
- 2019: ~ 1 170 МВт • 2020: ~ 1 314 МВт
- 2021: ~ 1 673 МВт
- 2012: ~ 73 МВт

Малі ГЕС розвиваються помірно, без

Малі ГЕС

- 2013: ~ 75 МВт різких стрибків, що характерно для
- 2014: ~ 80 МВт водної генерації з огляду на • 2015: ~
- 87 МВт

Тип ВДЕ	Динаміка встановлених потужностей (приблизно, за роками)	Коментарі / особливості
	• 2016: ~ 90 МВт • 2017: ~ 95 МВт • 2018: ~ 99 МВт • 2019: ~ 114 МВт • 2020: ~ 116–117 МВт • 2021: ~ 121 МВт • 2012: біомаса ~ 6 МВт • 2013: ~ 17 МВт • 2014: ~ 35 МВт • 2015: ~ 35 МВт • 2016: ~ 39 МВт (~біомаса) + ~20 МВт (біогаз)	інфраструктурні, екологічні та регуляторні бар'єри. Біомаса та біогаз також зростають,

**Біомаса
(включно з
біогазом)**

- 2017: біомаса ~ 39 особливо з 2018 року. Це відображає
МВт, біогаз ~ 34 інтерес до тепло- та електрогенерації
МВт на біомасі — частково завдяки
 - 2018: біомаса ~ 52 економічним стимулам.
МВт, біогаз ~ 46 За ІЕА, зростання біоенергетики
МВт посилюється через конкуренцію з
 - 2019: біомаса ~ газом і програми “зелених” тарифів.
55,9 МВт, біогаз ~ [ІЕА](#)
70,3 МВт
 - 2020: біомаса ~ 91
МВт, біогаз ~ 103
МВт
 - 2021: біомаса ~
152 МВт, біогаз ~
124 МВт
-